

MILITAIRE SPECTATOR

MULTINATIONALE SAMENWERKING EN CULTURELE INTEROPERABILITEIT

- Mercenary armies in the Russo-Ukrainian war
- Interview met Andrea Kieskamp en Edwin Maes
- The forgotten UN peacekeepers in Uganda

FOTO UK/MOD/CROWN COPYRIGHT

In *Militaire Spectator* 12-2024 verschijnt onder meer: ‘De Joint Expeditionary Force. Versterking van de Noordflank’ van generaal-majoor der Mariniers b.d. Kees Homan.

De defensienota’s van 2022 en 2024 melden als actielijn ‘meer Europese samenwerking’ met krijgsmachten uit andere lidstaten van NAVO en EU, maar ook in multilateraal verband, bijvoorbeeld in de Joint Expeditionary Force (JEF). Volledig operationeel geworden in 2018 blijft de JEF echter grotendeels onbekend: zelfs in een rapport over ‘snel inzetbare eenheden’

van de Adviesraad Internationale Vraagstukken komt de JEF niet voor. Door een gebrek aan media-aandacht heeft ook het bredere publiek geen kennis van deze multilaterale inzetmacht.

De invasie van Rusland in Oekraïne dwingt Europa om dieper na te denken over de eigen veiligheid. Zodra zich een dergelijke crisis voordoet heeft Europa snelle en flexibele opties nodig. De Joint Expeditionary Force kan worden samengesteld, vergroot en uitgebreid en kan daardoor voldoen aan de behoeften in een onvoorspelbare toekomst. ■

De devaluatie van de defensienota

De *Defensienota 2024. Sterk, slim en samen* is in defensiekringen overwegend positief ontvangen, vooral omdat er in staat dat de krijgsmacht de komende jaren substantieel meer geld krijgt. Er waren ook kritische geluiden, bijvoorbeeld over het gebrek aan concrete doelstellingen. Een defensienota dient ten minste de defensiestrategie te verwoorden, die doelen, middelen en wijze van inzet (*ends, means, ways*) met elkaar verbindt. De voor de tweede keer uitgevoerde wetenschapstoets legt – net als in 2022 – de vinger op de zere plek door te stellen dat de strategische doelstellingen (weer) in vage bewoordingen zijn weergegeven. Waar de *Defensienota 2022* bol stond van de zogeheten ER-doelstellingen (hogERE gereedheid, verbetERING van de gevechtskracht en meER wendbaarheid, zonder die te specificeren), zegt de wetenschapstoets over de *Defensienota 2024* dat de doelstellingen nog steeds niet SMART zijn. Onduidelijk is wat bereikt moet zijn om aan de doelstellingen te voldoen (bijvoorbeeld in termen van gereede eenheden) en wanneer (in tijd) verwacht wordt die te halen.

Daarnaast is het bijzonder dat er zo kort na de nota *Sterker Nederland, veiliger Europa* uit 2022 alweer een nieuwe defensienota ligt. Nog niet zo lang geleden was een defensienota een document dat richting gaf aan het defensiebeleid voor een periode van tien jaar. Een organisatie moet immers ook de tijd krijgen om de strategische richting uit de nota te vertalen naar de praktijk.

De afgelopen tien jaar ging de frequentie van nieuwe defensienota's drastisch omhoog in vergelijking met de veertig jaar daarvoor. Het ritme van de defensie-ministers Vredeling (1974) en De Ruyter (1984) werd verstoord door de val van de Berlijnse Muur. Snel na de *Defensienota 1991* (Ter Beek) verscheen in 1993 (ook Ter Beek) de *Prioriteitennota* (overigens zonder het predicaat defensienota). De geopolitieke situatie leidde in 2000 (De Grave) tot een nieuwe defensienota met daarin de uitwerking van de drie hoofdtaken op basis van het dat jaar aangepaste Artikel 97 van de grondwet. Zelfs de megabezuinigingen van 2011 waren geen aanleiding voor een nieuwe defensienota: toenmalig minister Hillen kondigde ze aan in zijn *Beleidsbrief van Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld*. Het document van De Grave kreeg pas een opvolger in 2013 met de nota *In het belang van Nederland* (Hennis-Plasschaert). Daarna ging het snel, want in 2018 verscheen *Investeren in onze mensen, slagkracht en zichtbaarheid* (Bijleveld), in 2022 de nota van Ollongren en nu de nota 2024 van minister Brekelmans.

De noodzaak voor een nieuwe defensienota ligt voornamelijk in de geopolitieke veranderingen aan de oostgrens van de NAVO sinds 2014 en zeker sinds 2022. Maar drie defensienota's in zes jaar is wel wat veel van het goede. In 2024 was een beleidsbrief met de aankondiging van de extra financiële middelen, de materieelkeuzes en een concretisering van de ER-doelen uit 2022 een prima oplossing geweest. Het idee van een defensienota als leidraad voor het politiek-strategisch beleid voor Defensie is zo wel aan inflatie onderhevig. Door deze 'drietrapsraket' van publicaties devalueert het idee van een defensienota als richtinggevend document voor de defensiestrategie. ■

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
linkedin.com/company/kvbk/

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kol Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol dr. L. Boskeljon-Horst
bgen prof. dr. A.J.H. Bouwmeester
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kol mr. dr. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
ktz drs. H. Warnar
dr. R. de Winter

BUREAU-REDACTIE

M. Katsman MA (e-outreach)
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
linkedin.com/company/militaire-spectator/

De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

Particulier lid € 30,-
Particulier lid buitenland € 30,-
+ € 15,- verzendkosten

Instellingen binnenland € 35,-
Instellingen buitenland € 35,-
+ € 15,- verzendkosten

Evenementenlid € 10,-

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Duits-Nederlandse
samenwerking voor project Foxtrot in
Amersfoort, 2023
Foto MCD, Jan Dijkstra

620

Multinationale samenwerking en culturele interoperabiliteit

Emiel Maliepaard

Culturele interoperabiliteit is een proces waarbij het monitoren van ervaringen van militairen aangeeft in hoeverre een bi- of multinationale eenheid 'één taal' spreekt.

'Noodplan bescherming cultureel erfgoed maak je in vreedstijd'

Frans van Nijnatten en Rolf de Winter

In een interview met de *Militaire Spectator* praten Andrea Kieskamp en Edwin Maes over de lessen rond erfgoedbescherming uit de Tweede Wereldoorlog en de rol van Defensie op cultuurgebied in de huidige tijd.

662

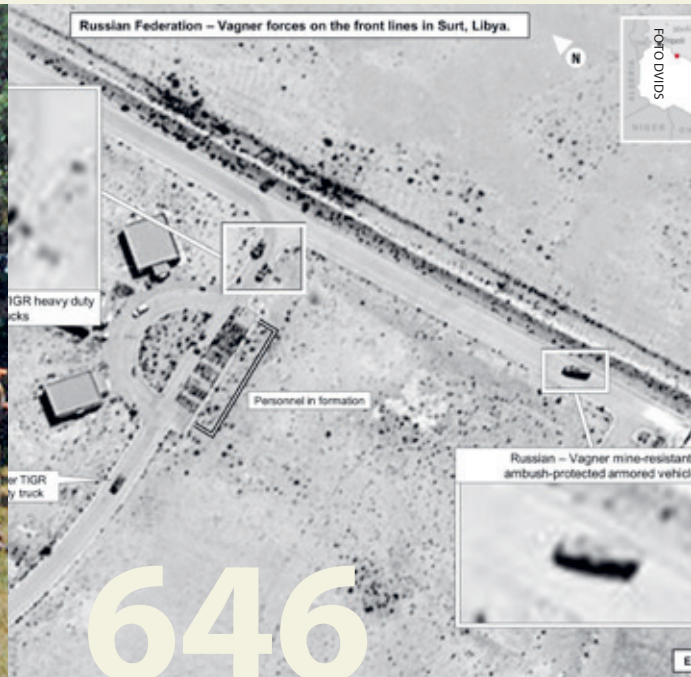

634

The forgotten UN peacekeepers in Uganda

Ivo van Arendonk

The United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda in which Dutch soldiers served and which was deployed in 1993 has received little attention in historiography.

646

Mercenary armies in the Russo-Ukrainian War

Thijs Cremers and Han Bouwmeester

In the Russo-Ukrainian War both parties use Private Military and Security Companies which as 'hiring countries' brings them certain advantages.

EN
VERDER

EDITORIAAL	De devaluatie van de defensienota	617
COLUMN PIEN VAN DER HOEVEN	Tussen hoop en haat	670
GASTCOLUMN	Oorlog en civiel recht gaan niet goed samen	672
TEGENWICHT	In de loopgraven met Ray en Romy	674
BOEKEN	<i>Hell, No, We Didn't Go!</i>	676
RETROSPECTATOR	Snauw: 'Gfajt!'	678

Multinationale samenwerking en culturele interoperabiliteit

Wat is het en hoe kunnen krijgsmachten dit monitoren?

Dr. Emiel Maliepaard*

Sinds 2023 is 13 Lichte Brigade te vinden in de *Gliederung* van de 10. Panzerdivision, waardoor de laatste van de drie gevechtsbrigades is ondergebracht bij een Duitse divisie. Deze brigade volgde het voorbeeld van 11 Luchtmobiele Brigade en 43 Gemechaniseerde Brigade die respectievelijk onder de Division Schnelle Kräfte (sinds juni 2014) en de 1. Panzerdivision vallen. De Duits-Nederlandse samenwerking gaat verder. Zo behoort Flugabwehrraketengruppe 61 tot het Defensie Grondgebonden Luchtverdedigingscommando (DGLC) en werkt het Korps Mariniers samen met het Seebatallion. Het 1. Duits-Nederlandse Legerkorps is een van de oudste binationale verbanden die de Nederlandse krijgsmacht en de Bundeswehr aan elkaar verbindt.¹ In deze multinationale samenwerking speelt culturele interoperabiliteit een belangrijke rol. Wat is het, en hoe kunnen de betrokken krijgsmachten het monitoren?

Bovenstaande opsomming is niet limitatief. Het proefschrift van Lars Miethke² laat nog een breed scala aan multinationale projecten zien waaraan Nederland deelneemt, variërend van het European Air Transport Command tot aan de NATO Multinational Multi-Role Tanker Transport Fleet. Multinationale samenwerking vindt niet enkel plaats in missiegebieden,³ maar juist ook in de vredesbedrijfsvoering.⁴ Naast samenwerking met Duitsland is er bijvoorbeeld een langlopende samenwerking met de Belgische marine. De Admiraliteit Benelux is hier een voorbeeld van, maar er wordt ook samengewerkt in de opleiding van marinepersoneel, aanschaf van materieel en verdeling van taken.

Deze samenwerkingen zijn niet per definitie een gevolg van kansen of (politieke) overtuigingen. Ze zijn vaak een resultaat van schaarste: multinationale samenwerking als noodzaak,

bijvoorbeeld door de jarenlange bezuinigingen op Defensie of door personeelstekorten.⁵ De Belgisch-Nederlandse samenwerking bij de marine, bijvoorbeeld, is te herleiden naar de naoorlogse schaarste en wens van beide landen om desondanks een rol van betekenis te kunnen spelen in het zeedomein. De integratie van de Nederlandse gevechtsbrigades in Duitse divisies is een direct gevolg van de bezuinigingen na het einde van de Koude Oorlog en het afstoten van capaciteiten. Recente multinationale projecten zijn vaak een oplossing om toch bepaalde capaciteiten te hebben (pooling and sharing van capaciteiten) die Nederland als zelfstandige krijgsmacht niet had kunnen aanschaffen binnen de begrotingen of waarschijnlijk had moeten afstoten (bijvoorbeeld de Zr.Ms. Karel Doorman). Tegenwoordig spreken verschillende politici over verregaande Europese samenwerking of zelfs een Europees leger om kosten te

FOTOMCD, GERBEN VAN LIES

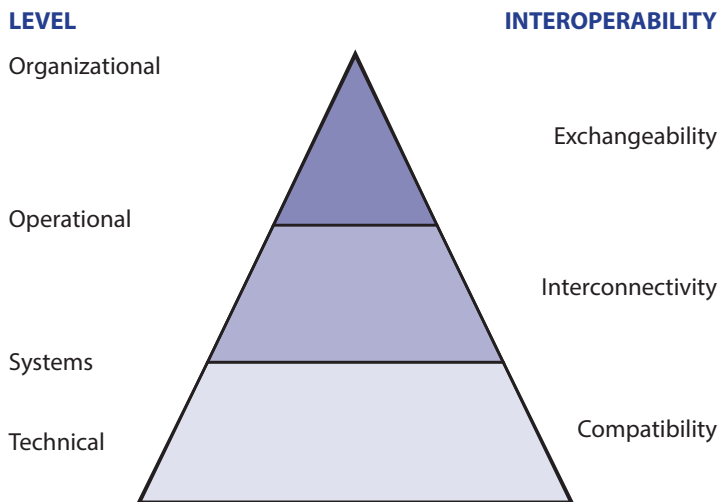
Alle drie de Nederlandse gevechtsbrigades zijn inmiddels ondergebracht bij een Duitse divisie. Welke rol speelt culturele interoperabiliteit bij multinationale samenwerking?

besparen (denk aan Laurens Dassen van de partij Volt), hoewel dergelijke oproepen of proefballonnetjes niet zelden op ideologische gronden berusten. De term interoperabiliteit wordt in deze gevallen zelden tot nooit gebezigd, waardoor de vraag gesteld kan worden in hoeverre er aandacht is voor het functioneren van de krijgsmacht in relatie tot andere krijgsmachten, een aspect dat alleen maar belangrijker wordt met de herprioritering naar hoofdtaak 1 waarbij Nederland het eigen grondgebied en bondgenootschappelijk grondgebied moet kunnen verdedigen, met de NAVO-partners.

Berichten over multinationale samenwerkingen spreken afwisselend over samenwerking of integratie, waarbij interoperabiliteit een veelvuldig genoemde term is.⁶ De NAVO spreekt over verschillende vormen van interoperabiliteit, waarbij de menselijke factor als belangrijk,

* Emiel Maliepaard is universitair docent Militaire Bedrijfswetenschappen aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie.

- 1 C.J. Janssen, 'Ein bischen "bi" schadet nie: The German-Dutch Army Corps' (Ministerie van Defensie, 1999) 10; U. vom Hagen, R. Moelker & J. Soeters, 'Introduction: Cultural Interoperability', in U. vom Hagen, R. Moelker & J. Soeters (red.), *Cultural Interoperability Ten Years of Research into Co-operation in the First German-Netherlands Corps* (Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr, Breda en Strausberg, 2005) 7-14.
- 2 L. Miethke, *Shared control: Origins and consequences of integrated military capabilities: A dissertation on the integrated defence cooperation initiatives of the Netherlands and Germany and their impact on the core state powers of government* (London School of Economics, 2020).
- 3 J. Soeters, T. Bijlsma & G. van den Heuvel, 'Trust thy ally: Multinational military cooperation in Uruzgan', in R. Beeres, J. van der Meulen, J. Soeters & A. Vogelaar, *Mission Uruzgan. Collaborating in multiple coalitions for Afghanistan* (Pallas Publications, Amsterdam University Press, 2012) 107-119; S. Paget, 'Mind over matter? Multinational naval interoperability during Operation Iraqi Freedom', *Defence and Security Analysis* 36 (2021) (1) 65-87.
- 4 Miethke, *Shared Control*.
- 5 Ibidem.
- 6 F. van Nijnatten, 'Tussen Zeitenwende en Generation Smartphone: De Bundeswehr op missie voor de eigen wederopbouw', *Militaire Spectator* 192 (2023) (9) 430-439.

Figuur 1 Niveaus van interoperabiliteit¹¹

leidend of zelfs als het cement wordt gezien voor interoperabiliteit in een multinationale omgeving.⁷ Uiteindelijk begint elke krijgsmacht met de mensen die het daadwerkelijke werk moeten doen, die zelf voorwaarts gaan, logistieke of geneeskundige ondersteuning bieden, materieel herstellen, personeelszorg verzorgen, plannen maken en meer.

Zonder culturele interoperabiliteit is er geen sprake van integratie maar hooguit van compatibiliteit bij internationale samenwerkingen. De menselijke factor binnen de interoperabiliteit, de culturele interoperabiliteit, staat in dit artikel centraal: wat is culturele interoperabiliteit precies? Waarom is het belangrijk? En hoe kan dit binnen binationale of multinationale eenheden worden gemonitord?

Multinationale samenwerking en interoperabiliteit

Een kernachtige omschrijving van interoperabiliteit wordt gegeven door Steven Paget: 'a measure of the degree to which various organizations or individuals are able to operate together to achieve a common goal.'⁸ In de meest eenvoudige vorm betekent interoperabiliteit de mogelijkheid om samen te werken aan een gemeenschappelijk doel. Dit gemeenschappelijke doel kan op veel niveaus liggen: operationeel, strategisch of politiek. Een uitgebreidere, en concretere, definitie is afkomstig van de NAVO: 'the ability for Allies to act together coherently, effectively and efficiently to achieve tactical, operational and strategic objectives. Specifically, interoperability enables forces, units and/or systems to operate together, allowing them to communicate and to share common doctrine and procedures, along with each other's infrastructure and bases. Interoperability reduces duplication, enables pooling of resources and produces synergies among all Allies, and whenever possible with partner countries.'⁹

Interoperabiliteit gaat volgens deze definitie over de *mogelijkheid* om coherent, effectief en efficiënt samen te werken om bepaalde tactische, operationele en strategische doelen te bereiken. Dit deel van de definitie is ook overgenomen in de *Nederlandse Defensie Doctrine* (NDD).¹⁰ Interoperabiliteit wordt daarmee specifiek gekoppeld aan militaire doelen. De definitie van de NAVO gaat verder, namelijk met de conclusie dat communicatie, tussen krijgsmachten, eenheden of systemen, een *resultaat* is van interoperabiliteit en onder andere zorgt voor synergie tussen de verschillende NAVO-strijdkrachten.

Anderen baseren hun begrip van operabiliteit op een bestaand model (zie Figuur 1), waarbij er sprake is van vier dimensies van interoperabiliteit: techniek, systemen, werkactiviteiten en organisatie. Hoe hoger het niveau, hoe minder sprake van samenwerken en hoe meer sprake van integratie van organisaties: organisaties zijn niet meer compatibel of verbonden, maar

7 Paget, 'Mind over matter', 65-87; R. Moelker, J. Soeters & U. vom Hagen, 'Sympathy, the cement of interoperability: findings on ten years of German-Netherlands military cooperation', *Armed Forces & Society* 33 (2007) (4) 496-517.

8 S. Paget, "'Interoperability of the mind": Professional Military Education and the development of interoperability', *The RUSI Journal* 161 (2016) (4) 42-50.

9 NAVO, 'Interoperability: connecting forces', 11 april 2023. Zie: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_84112.htm.

10 Ministerie van Defensie, *Nederlandse Defensie Doctrine* (Ministerie van Defensie, 2019).

11 T. Moon, S. Fewell, & H. Reynolds, 'The what, why, when and how of interoperability', *Defense & Security Analysis* 24 (2008) (1) 5-17.

geïntegreerd (exchangeability). Hoewel de nadruk van dit model, ook overgenomen in de NDD, ligt op technologische aspecten van interoperabiliteit, en dit ook vaak het zwaartepunt is van discussies over interoperabiliteit waar het met name gaat over standaardisatie,¹² laat het ook voor andere vormen van interoperabiliteit zien waar de basis ligt: eerst de techniek, vervolgens de systemen, dan de werkpraktijken en procedures, en uiteindelijk interoperabiliteit op het niveau van de organisatie.

De NAVO identificeert vier verschillende dimensies van interoperabiliteit: (1) technisch, (2) procedures, (3) menselijke factor en (4) informatie.¹³ Daar waar de eerste dimensie gaat over uitrusting, materiaal en (wapen)systemen, ofwel de *hardware*, en de tweede factor over procedures en doctrines, gaat de derde factor over de mens. Verschillende zaken worden benadrukt: training, gebruik van een gezamenlijke 'taal', omschreven als 'terminologie'. Het culturele aspect van internationale samenwerking en integratie, een dieper aspect van samenwerken, kan hier niet duidelijk geïdentificeerd worden. Zoals Paget concludeert: 'Over and beyond the problem of linguistic communication, or the difficulties involved in harmonizing procedures, technical arrangements, etc., there remains an issue that is less easily apprehended and ought to top the agenda of military social scientists: that of cultural interoperability.'¹⁴

Waar het, in theorie, relatief makkelijk is om interoperabiliteit te versterken op de eerste twee dimensies, bijvoorbeeld door het werken met dezelfde systemen en materieel en het afstemmen van procedures en doctrines, is de niet-technische operabiliteit of *soft-operabiliteit* minder tastbaar. *Soft-operabiliteit* en niet-technische operabiliteit zijn termen voor wat tegenwoordig culturele interoperabiliteit heet.

Culturele interoperabiliteit

Verschillende studies naar culturele interoperabiliteit benoemen deze term zonder een

concrete definitie te geven.¹⁵ In andere studies blijkt dat culturele interoperabiliteit op verschillende manieren gedefinieerd wordt, in relatie tot multinationale samenwerkingen en integratie. Bijvoorbeeld: 'Military cultural interoperability is the ability of units from different nations, forces or organizations to understand, respect and operate with a shared understanding of each other's values, assumptions and national caveats in a synergistic attempt to achieve their respective national interests.'¹⁶

Thomas Crowson benoemt hier een wederzijds begrip van elkaars waarden, opvattingen en nationale bijzonderheden als wezenlijk onderdeel van culturele interoperabiliteit, leidend tot synergie en belangrijk om de nationale belangen van de partnerlanden na te streven. Deze omschrijving impliceert dat er sprake is van twee verschillende culturen die met elkaar samenwerken, elkaar begrijpen en gezamenlijk werken aan verschillende doelen van de respectievelijke partners. Er is niet per definitie sprake van een gezamenlijk doel of belang voor de samenwerking, behalve het nastreven van de eigen belangen door samenwerking. Crowson's definitie is daarmee geen voorbeeld van een multinationale integratie, enkel van (verregaande) samenwerking.

De definitie van Frederik Wermser et al. als uitgangspunt voor hun studie naar Project Taurus, een verregaande Duits-Nederlandse samenwerking, gaat een stap verder: 'The ability and motivation of Netherlands and German soldiers to work together, to bridge differences in thinking and doing, in (implicit) rules and routines - effectively and with minimal extra

12 Ministerie van Defensie, *Nederlandse Defensie Doctrine*; Paget, 'Interoperability of the mind', 42-50.

13 NAVO, 'Interoperability: connecting forces'.

14 Paget, 'Interoperability of the mind', 42-50.

15 B. Giegerich & S. von Hlatky, 'Experiences may vary: NATO and cultural interoperability in Afghanistan', *Armed Forces & Society* 46 (2020) (3) 495-516; Moelker, Soeters & Vom Hagen, 'Sympathy, the cement of interoperability', 496-517; U. vom Hagen, R. Moelker & J. Soeters, introduction, 7-14.

16 T. Crowson, 'Breaking it down Barney style: a framework for cultural interoperability', *Canadian Foreign Policy Journal* 22 (2016) (2) 108-122.

Vliegtuigen van de NATO Multinational Multi-Role Tanker Transport Fleet op vliegbasis Eindhoven. Multinationale samenwerking vindt niet alleen plaats in missiegebieden, maar juist ook in de vredesbedrijfsvoering

effort.’¹⁷ Zij leggen de nadruk op het overbruggen van verschillen in denken en doen, de alledaagse (werk)routines, zonder dat er sprake is van een extra moeite. Dit repliceert het idee van twee culturen, maar benadrukt een dieper begrip van de culturen: niet enkel een begrip van waarden, opvattingen en nationale bijzonderheden, maar kennis van impliciete, ongeschreven, regels en werkpraktijken. De auteurs spreken hier ook over het overbruggen van verschillen op het alledaagse (werk)niveau en gaan daarmee verder dan een instrumentele samenwerking.

Een artikel over Professional Military Education (PME) geeft een nog diepere betekenis aan

culturele interoperabiliteit: ‘Cultural interoperability can be grounded in a common language, a similar ethos and comparable principles.’¹⁸ Culturele interoperabiliteit gaat om het spreken van eenzelfde taal, waarbij niet gerelateerd wordt aan een feitelijke taal (Duits, Nederlands, of Engels), maar aan een mindset en cultureel raamwerk waarin mensen met elkaar ‘kunnen lezen en schrijven’. Paget spreekt in feite over een *operability of the mind*, wat in zijn artikel gerelateerd is aan de officier die moet kunnen functioneren en leidinggeven in een internationale of multinationale context. De auteur heeft de verschillende culturele uitgangspunten van krijgsmachten of eenheden uit de definitie van culturele interoperabiliteit gehaald en legt de nadruk op het creëren van een gezamenlijke cultuur. Dit wordt omvat in de ethos, die in enge vorm omschreven wordt als de militaire cultuur. Verderop zal blijken dat ethos

17 F. Wermser, P. Essens, S. Täuber & E. Molleman, *Cultural interoperability in Project Taurus* (Rijksuniversiteit Groningen, 2020) 44.

18 Paget, ‘Interoperability of the mind’, 42–50.

een breed scala aan elementen van culturele interoperabiliteit *kan* omvatten.

Elementen van culturele interoperabiliteit

Hoewel er verscheidene definities van culturele interoperabiliteit zijn, lijkt het concept niet verder geconcretiseerd te worden in deze studies. Vaak refereren ze aan het werk van sociaalpsycholoog Hofstede die oorspronkelijk op vier domeinen nationale cultuur trachtte te conceptualiseren: individualisme versus collectivisme, omgaan met onzekerheid, sociale hiërarchie binnen een samenleving en een meer masculiene versus meer feminiene oriëntatie binnen een land.¹⁹ Naast een hoge mate van generalisatie, waardoor verscheidenheid in culturele appreciaties geen plaats hebben, kan men zich afvragen in hoeverre het toepasbaar is op krijgsmachten vanwege meer specifieke militaire culturen²⁰ en het mogelijke bestaan van internationale militaire culturen,²¹ hoewel ook daar verschillen te identificeren zijn.²²

Crowson onderscheidt vier dimensies van culturele interoperabiliteit:

- 1) *Societal narrative*, ofwel het verhaal van een krijgsmacht en het land.
- 2) *Inclusion*, ofwel hoe een krijgsmacht zichzelf ziet en openstaat voor anderen. Hierin zitten vooral culturele aspecten.
- 3) *Power and authority*, ofwel de formele en informele lijnen die het krachtenspeelveld bepalen. Hierin zitten zowel politieke als culturele aspecten.
- 4) *Catalysts*, ofwel de visie van een partnerkrijgsmacht op de toekomst. Hierin gaat het over militaire educatie, technologie, ervaringen met samenwerking en mate van joint (paars) denken.²³

Deze typologie is verder uitgewerkt door Crowson in belangrijke elementen. Zo wordt het verhaal van een krijgsmacht en het land onderverdeeld in culturele en historische conceptualisaties en de (veronderstelde) relatie tussen de krijgsmacht en de samenleving. Beeldvorming is een centraal onderwerp binnen

Culturele interoperabiliteit wordt vaak niet geconcretiseerd

deze dimensie, wat breder is dan enkel bestaande vooroordelen of stereotypen over een land, cultuur of krijgsmacht.

Inclusie draait om het vermogen van een krijgsmacht om personen die zich buiten de dominante norm en dominante cultuur bevinden te binden en te integreren in een krijgsmacht. Hoewel Crowson vooral spreekt over mensen van andere komaf, religieuze minderheden, vrouwen en seksuele minderheden, kan het breder geïnterpreteerd worden als een appreciatie van diversiteit in achtergronden en ervaringen; een appreciatie op niveau van beleid tot en met het niveau van het interpersoonlijke contact in alledaagse werkpraktijken.

- 19 W. Hardy, *Cultural Interoperability: Applying social categorization to better understand and mitigate cultural friction in multinational operations* (Fort Leavenworth, Human Dimension Capabilities Development Task Force, 2016) 41; J. Soeters, 'Value orientations in military academies: A thirteen country study', *Armed Forces & Society* 24 (1997) (1) 7-32.
- 20 B.A. Moore, 'Understanding and working within the military culture', in B.A. Moore, & W.E. Penk (red.), *Treating PTSD in military personnel: A clinical handbook* (New York, The Guilford Press, 2019) 9-22; W.J. Scott, K.M. De Angelides & D.R. Segal, *Military sociology: A guided introduction* (Abingdon, Routledge, 2023) 237.
- 21 J. Soeters, Value orientations in military academies, 7-32; J. Soeters & S.T. Tresch, 'Towards cultural integration in multinational peace operations', *Defence Studies* 10 (2010) (1-2) 272-287.
- 22 J. Soeters, 'Value orientations in military academies', 7-32.
- 23 T. Crowson, 'Breaking it down Barney style', 108-122.

Sommige onderzoekers leggen als het gaat om culturele interoperabiliteit de nadruk op het overbruggen van verschillen in denken en doen, de alledaagse (werk)routines, zonder dat er sprake is van een extra moeite

Macht en autoriteit zijn sterk verbonden met de cultuur van een krijgsmacht. Enerzijds gaat het om structuren zoals de formele hiërarchie en procedures, vastgelegd in beleid en regels, anderzijds ook om informele structuren die te maken hebben met loyaliteit en andere sociaal-culturele processen. De 'beleefde ervaring' lijkt hier centraler te staan dan onder het punt inclusie.

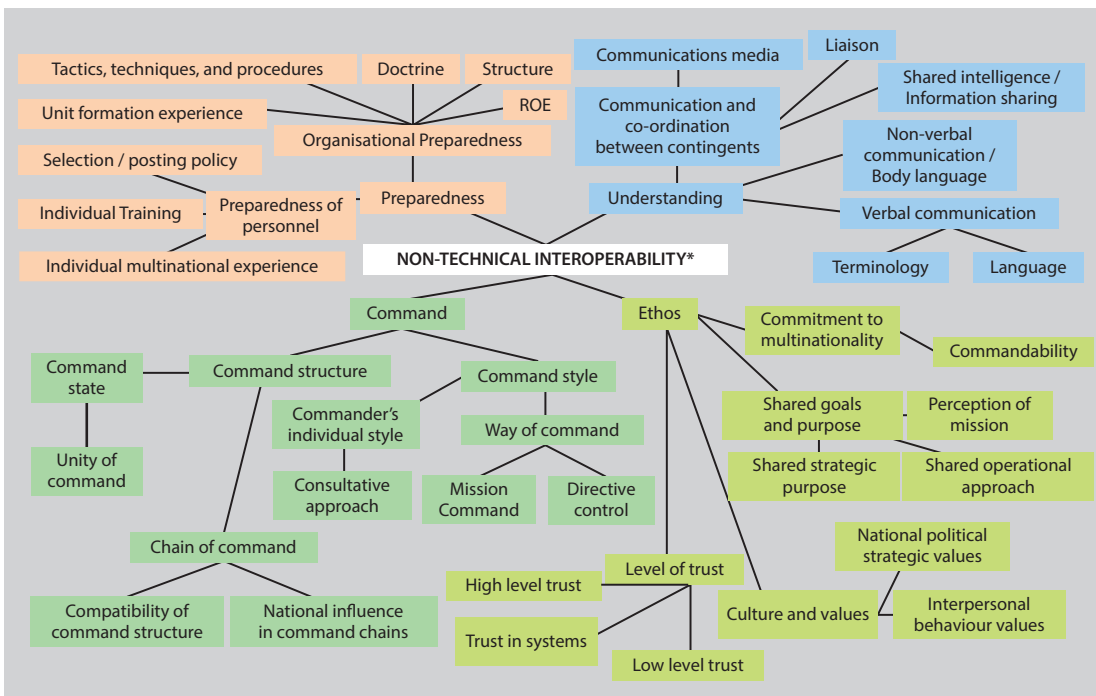
De visie gaat over de krijgsmacht van de toekomst en een visie op multinationalaal samenwerken. De vier elementen zijn al genoemd: visies op militaire educatie, gebruik van nieuwe technologie (innovatief vermogen), ervaringen met multinationalaal samenwerken en de mate van joint denken en werken.

In een andere publicatie hebben Essens et al. een uitgebreider en concreter, raamwerk ontworpen om culturele interoperabiliteit te onderzoeken, gebaseerd op drie dimensies ofwel elementen: complementariteit, compatibiliteit en commitment (zie Tabel 1).²⁴ Dit raamwerk is gebaseerd op de studie naar Project Taurus. Op basis van de uitleg lijkt het dat complementariteit gaat over voorwaarden om een samenwerking aan te gaan, compatibiliteit over voorwaarden om feitelijk te kunnen samenwerken (met name vanuit een sociaal-cultureel perspectief), en commitment over voorwaarden voor daadwerkelijke integratie. De indicatoren lijken echter op meerdere dimensies te kunnen slaan, zoals de veronderstelde complementariteit van kennis en vaardigheden onder alle drie de dimensies kan vallen. Bovendien, zo geven de auteurs zelf aan, zijn indicatoren 'trots op de samenwerking' en 'identificatie met de samenwerking' mogelijk verbonden met elkaar. Tegelijkertijd is het voorstelbaar dat de drie indicatoren voor

24 P. Essens, F. Wermser & S. Täuber, 'Cultural interoperability in interorganizational collaborations', in M. Lepeley, O. Morales, P. Essens, N. Beutell & Nicolas Majluf (red.), *Human centred organizational culture: Global dimensions* (Abingdon, Routledge, 2021) 34-50.

Complementariteit	Compatibiliteit	Commitment
Organisatorische mogelijkheden	Extra moeite moeten doen op het werk	Mogelijkheden en faciliteiten
Persoonlijke groeimogelijkheden	Ervaren effectiviteit van het werk	Motivaties om samen te werken
Trots in collaboratie	Ervaren culturele fit: ervaringen met interacties	Vertrouwen in partners
Veronderstelde complementariteit van kennis en vaardigheden	Ervaren culturele fit: veronderstelde culturele overeenkomsten	Identificatie met partners
Veronderstelde unieke bijdrage aan de samenwerking	Ervaren culturele fit: veronderstelde culturele verschillen	Identificatie met de samenwerking

Tabel 1 Indicatoren van culturele interoperabiliteit²⁵

Figuur 2 Elementen van culturele interoperabiliteit

culturele fit samenhangen met ‘vertrouwen in partners’ en ‘identificatie met partners’ en ‘identificatie met de samenwerking’.

Verder heeft een Britse studie de niet-technische operabiliteit proberen te begrijpen. Hoewel er niet gesproken kan worden over een zeer gestructureerd raamwerk, laten de auteurs een breed scala aan onderling verbonden elementen zien die onderdeel *kunnen* zijn van de culturele interoperabiliteit. Op basis van 45 interviews met Britse militairen, met name officieren, die in multinationale operaties hebben gediend, en een literatuurbeschuwing, is een raamwerk gemaakt (zie Figuur 2). Dit raamwerk is vooral

geënt op samenwerking in multinationale operaties en niet op samenwerking of verre-gaande integratie in de vredesbedrijfsvoering. De onderdelen ‘ethos’ en ‘understanding’ bieden de meeste aanknopingspunten voor een verdere definiëring van (indicatoren van) culturele interoperabiliteit en bevestigen zowel delen van de typologie van Crowson als belangrijke onderdelen van het raamwerk van Essens et al.²⁶

25 Essens, Wermser & Täuber, ‘Cultural interoperability in interorganizational collaborations’.

26 K. Stewart, H. Clarke, P. Goillau, N. Verrall, & M. Widdowson, ‘Non-technical interoperability in multinational forces’, 9th International Command and Control Research and Technology Symposium – The Power of Information Age Technologies (2004) 12.

Er is nog een vertaalslag nodig om de mate van culturele interoperabiliteit te duiden, zeker wanneer het gaat over een gedeelde taal spreken (Pagets definitie) en het overbruggen van impliciete regels en routines (Wermers definitie), met name voor samenwerking en integratie in de vredesbedrijfsvoering. Dit wordt ook duidelijk uit bestaande voorbeelden van, en studies naar, de Duits-Nederlandse samenwerking

Project Taurus: voorbeeld voor Duits-Nederlandse integratie?

Het meest in het oog springend voorbeeld van de Duits-Nederlandse samenwerking is Project Taurus, een project dat niet uitsluitend draait om PzBtl 414, maar vaak wordt gezien als vlaggenschip van de Duits-Nederlandse integratie. De huidige commandant luitenant-kolonel Schillemans waarschuwt echter dat 414 een broodje speciaal is en niet representatief voor de Duits-Nederlandse samenwerking als geheel. De oorsprong van Project Taurus lag in de verkoop van de Nederlandse Leopard tanks, in het kader van bezuinigingen en de afstoot van de laatste tankcapaciteit, en de wens om toch nog kennis en kunde te behouden. De veranderde geopolitieke situatie in Europa heeft verder een rol gespeeld in de wens om 'staal op staal'-optreden te blijven beheersen. Aan Duitse zijde had men ook te maken met grote bezuinigingen en het afstoten van meerdere divisies. Nederland leaset tankcapaciteit (ook hier: pooling and sharing) in de vorm van 4. Panzerkompagnie, die onder bevel van PzBtl 414 gesteld is. Dit bataljon valt formeel onder 43 MechBrig, die op zijn beurt onder 1. Panzerdivision valt. Op 4 februari 2016 is de Technical Arrangement ondertekend voor deze samenwerking waarin het organogram duidelijk wordt en daarmee ook de mate van gelijkwaardigheden tussen Nederland en Duitsland. De ervaren ongelijke verhoudingen tussen Nederland en Duitsland in de besluitvormingsprocessen komen reeds in de

technical arrangement tot uiting (persoonlijke communicatie).

De integratie van 43 MechBrig in 1. PzDiv en van de 4e tankcompagnie in PzBtl 414 behelst een kritische blik op verschillende onderdelen, denk hierbij aan procedures, bevelsstructuren, radionetten (zo werkte Nederland met digitale systemen en Duitsland analoog), planning (vanuit CLAS en vanuit 1. PzDiv), synchroniseren van activiteiten, verschillen in wet- en regelgeving (rusttijden, vergoeding, erkennen van elkaars opleidingen, delen van (vertrouwelijke) informatie et cetera) en voertaal (Engels).²⁷ Majoor Vennik spreekt verder over het belang van zowel technische als sociale/culturele en procedurele interoperabiliteit waar nog veel uitdagingen lagen en liggen. Hoewel Vennik concludeert dat Project Taurus de doelstellingen niet gehaald heeft, onderkent hij dat de beide krijgsmachten in elkaars haarvaten zijn binnengedrongen. Op het gebied van culturele interoperabiliteit spreekt Vennik over verschillen in de pragmatische aanpak van Nederlanders en de meer gründliche en hiërarchische benadering van de Duitsers, een cultureel verschil dat ook in het kader van internationale missies vaker besproken is. Deze verschillende manieren van werken kunnen botsen, frustratie opleveren en zelfs de ervaring van de individuele militair of eenheid bepalen.²⁸ Een aantal van deze verschillen komt in de volgende paragraaf aan bod. Tegelijkertijd is het belangrijk te beseffen dat lang niet elke militair daadwerkelijk samenwerkt met militairen van het andere land, de functie is hierin grotendeels bepalend, hoewel elke militair beïnvloed wordt door de mate van integratie, de besluitvorming, autonomie, en de ontstane werkcultuur (communicatie).

Bij andere eenheden is dit tot op heden minder relevant, hoewel ook het Defensie Grondgebonden Luchtverdedigingscommando (DGLC) de binationale samenwerking wil intensiveren. Op 7 februari 2022 ondertekenden Duitsland en Nederland een wijze van geïntegreerd optreden van de luchtverdedigingsseenheden. Hoewel Flugabwehrraketengruppe 61 (gelegerd in Totendorf, vlakbij de Oostzee) onderdeel is van

27 J. Vennik, '43 MECHBRIG integreert in 1. (DEU) PzDiv', *Intercom 47* (2018) (2) 33-40.

28 E. Maliepaard, T. op den Buijs & R. Moelker, *Zorgbehoeften van Nederlandse veteranen. Een inventarisatie en vergelijking van ervaringen, stressoren, coping en (sociale) steun van vrouwelijke en mannelijke ISAF- en MINUSMA-veteranen* (Breda, NLDA, 2024).

Eenheden van DGLC bereiden zich voor op een training. Hoewel een Duitse eenheid onderdeel is van DGLC, vond optreden vooral naast elkaar plaats, niet met elkaar. Sinds 2022 wordt ook deze samenwerking geïntensiveerd en meer geïntegreerd

DGLC was het tot dan toe normaal dat beide een eigen manier van optreden hadden, bovendien vond optreden niet *met* elkaar maar *naast* elkaar plaats.²⁹ De marechaussee zit op dit moment, in het kader van een herijking op hoofdtak 1, in het proces van oprichting van 101 Marbat, bestaande uit twee eskadrons, waarbij recent een Letter of Intent is getekend waarin de Duitse Feldjäger-eskadrons als belangrijkste partner worden gezien om kennis en kunde op te doen.³⁰ Succesfactoren en uitdagingen die bloot zijn gelegd in Project Taurus kunnen helpen om nieuwe en aankomende binationale samenwerkingen te versterken en realistische verwachtingen te scheppen. In de woorden van Schillemans: 'Ik denk dat '414' een katalysator is voor de binationale samenwerking tussen Nederland en Duitsland. Al kost dit bataljon veel energie omdat het een broodje speciaal is, op de lange termijn levert het pure winst op voor die samenwerking.'³¹

Belangrijke ervaringen en woorden, omdat beide landen streven naar uitwisselbare middelen en manieren van werken om interoperabel te zijn.³²

Studies naar culturele interoperabiliteit in Duits-Nederlandse samenwerking

In 1999 volgde een eerste studie naar het functioneren van het 1. Duits-Nederlandse Legerkorps (1GE/NL) op basis van workshops

29 Ministerie van Defensie, 'Duits-Nederlandse luchtverdedigers op weg naar deelname aan NAVO-interventiemacht in 2023', 7 februari 2022. Zie: Duits-Nederlandse luchtverdedigers op weg naar deelname aan NAVO-interventiemacht in 2023 | Nieuwsbericht | Defensie.nl.

30 Ministerie van Defensie, 'Samenwerking Feldjäger bekrachtigd door ondertekening Letter of Intent', 17 januari, 2024 (intranet).

31 J. Wolting, 'Train hard, fight light', *Landmacht* 10 (2022).

32 Ministerie van Defensie, Internationale militaire samenwerking (Kamerstuk 33 279, nr. 37, 2022).

en enquêtevragen.³³ Hieruit komt een beeld naar voren van culturele verschillen waar de militairen bekend mee zijn, verschillen in opvattingen en ervaringen van de integratie van Duitse en Nederlandse militairen binnen 1GE/NL, maar ook verschillen in werkstijl en managementstijl. Duitse militairen hadden een duidelijker afgebakend en kleiner mandaat, een

meer directieve manier van werken (in plaats van het Nederlandse poldermodel), maakten vaker een verschil tussen persoon en functie, waren hiërarchischer georiënteerd, vonden tijdmanagement belangrijker en werkten vaker met gesloten deuren. Daarnaast waren Nederlanders minder direct dan Duitsers, maar wel informeler en jovialer. Overeenkomst was dat beiden niet goed wisten waarom 1GE/NL bestaat en wat precies het doel was van dit legerkorps.

33 C.J. Janssen, 'Ein bisschen „bi“ schadet nie', 10.

Deze nadruk op verschillen laat al zien dat er sprake kan zijn van een culturele clash, hoewel niet duidelijk wordt uit de studie in hoeverre de verschillen als problematisch werden gezien of, neutraler geformuleerd, hoe deze verschillen geapprecieerd werden. Gelijkaardige conclusies zijn getrokken uit een onderzoek naar aanleiding van 10 jaar 1GE/NL: 'Het Duitse beeld van de Nederlander omvat traditionele trekken als 'kameraadschappelijkheid', 'lage mate van rigiditeit' (Nederlanders zijn in Duitse ogen

Tijdens NAVO-oefening Baltops 24 trainde het Korps Mariniers samen met het Duitse Seebatallion vanaf de LPD Zr.Ms. Johan de Witt. Bij internationale samenwerking is de alledaagse ervaring het primaire referentiekader voor de individuele militair

flexibel en informeel, maar ook soms te losjes en ook wel onbeleefd of bot door een te grote mate van directheid), 'sociaal', 'onafhankelijk' en 'competent'.³⁴ Het Nederlandse beeld van Duitsers: 'Het is een traditioneel beeld, dat de Duitsers beschrijft als 'betrouwbaar, 'plichtsbewust', 'goed voorbereid', 'rigide' (bureaucratisch en formeel in gedrag), 'niet onafhankelijk' en 'competent'.³⁵

Moelker et al. baseren zich op de contacthypothese die als centrale aanname heeft dat 'wat bekend is, maakt bemind'.³⁶ Tenminste zo wordt deze hypothese vaak geportretteerd. Belangrijke toevoegingen aan de contacthypothese van Allport zijn vier voorwaarden waaraan voldaan moet worden, voordat contacten kunnen leiden tot een beter begrip en een positiever beeld:

- 1) Contacten tussen de verschillende personen of groepen moeten gebaseerd zijn op gelijkwaardigheid.
- 2) Er moet een gezamenlijk doel worden nagestreefd.
- 3) Er moeten mogelijkheden zijn voor betekenisvolle contacten/relaties tussen verschillende personen of groepen.
- 4) Autoriteiten of maatschappelijke instellingen moeten positieve contacten stimuleren.³⁷

Moelker et al. concluderen dat aan deze vier voorwaarden, die een positieve waardering voor verschil kunnen ondersteunen, voldaan is.³⁸ Zo zijn er duidelijke gemeenschappelijke militaire en politieke doelen voor 1GE/NL (hoewel dit ook betwist wordt),³⁹ zijn beide partners gelijkwaardig, ontmoeten militairen elkaar op werk en in vrije tijd en stimuleren de Duitse en Nederlandse overheid en defensieorganisaties sociale interacties tussen Nederlanders en Duitsers. Het is echter niet de vraag in hoeverre het echt zo is, maar hoe de militairen dat zelf ervaren of zien.

34 R. Moelker, J. Soeters & U. vom Hagen, 'Duits-Nederlandse militaire samenwerking: Interoperabiliteit in cultuur en attitude', *Militaire Spectator* 177 (2008) (4) 192-203.
 35 Moelker, Soeters & Vom Hagen, 'Duits-Nederlandse militaire samenwerking'.
 36 Moelker, Soeters & Vom Hagen, 'Sympathy, the cement of interoperability', 496-517.
 37 T.E. Pettigrew & L.R. Tropp, 'Allport's Intergroup Contact Hypothesis: Its history and influence', in J.F. Davido, Pl. Glick & L.A. Rudman (red.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (Oxford, Blackwell Publishing, 2005) 262-277.
 38 Moelker, Soeters & Vom Hagen, 'Sympathy, the cement of interoperability', 496-517.
 39 C.J. Janssen, 'Ein bisschen „bi“ schadet nie', 10.

De waardering van de ander is niet statisch, maar is een dynamisch proces waarbij er vaak eerst sprake is van te positieve verwachtingen. Vervolgens wordt men geconfronteerd met de realiteit van cultureel verschil waardoor de appreciatie minder positief wordt, waarna er uiteindelijk een stabilisatie plaatsvindt in een positieve waardering voor de ander.

De auteurs concluderen op basis van vragenlijstdata dat met name vertrouwen in elkaar en elkaar ontmoeten buiten de werkomgeving belangrijke aspecten zijn voor het waarderen van de ander. Elkaar vaak ontmoeten, zowel op de werkplek als daarbuiten, lijkt daarmee een belangrijk aspect voor het waarderen van de ander,⁴⁰ hoewel hierover geen uitspraken te doen zijn. Een belangrijke kanttekening bij deze studie: een positieve waardering van de ander staat niet gelijk aan het hebben van culturele interoperabiliteit.

Een recente studie naar Project Taurus heeft op meerdere momenten de culturele interoperabiliteit gemeten op basis van (1) motivatie om samen te werken met militairen van een ander land, (2) de verwachte effectiviteit van de samenwerking en (3) de ervaren extra moeite die militairen moeten doen om hun werk te doen.⁴¹ De auteurs concluderen dat de mate van culturele interoperabiliteit relatief hoog is, maar dat er ook verschillen zijn tussen landen en de mate van integratie binnen de eigen eenheid. Zo hebben Duitse militairen in meer gemengde werkomgevingen een hogere mate van culturele interoperabiliteit vergeleken met de andere groepen: militairen in de minst gemengde groepen hadden minder motivatie en verwachte effectiviteit van de samenwerking tussen Nederland en Duitsland. Nederlandse militairen in de meest gemengde werkomgeving, en Nederlandse en Duitse militairen in gemiddeld gemengde omgevingen zitten tussen deze twee uitersten in.

Terugkijkend naar de door Wermser et al. gebruikte definitie van culturele interoperabiliteit gaat het niet enkel om de 'motivation' maar ook om de 'ability' om samen te werken. De auteurs hebben de ability geen onderdeel gemaakt van de indicatoren voor culturele interoperabiliteit, maar andere metingen geven wel inzicht in de mogelijkheid om samen te werken. De mate van vertrouwen in militairen van het andere land en de sociale verbondenheid ('groepsgevoel') waren middelmatig, en een identificatie met de geïntegreerde divisie was middelmatig tot laag.

Kijkend naar de definitie van Paget kan daarmee de vraag worden gesteld of de mate van culturele interoperabiliteit echt zo hoog is, en of juist onderdelen als 'vertrouwen' (zie de studies naar 1GE/NL), 'sociale verbondenheid' en 'identificatie met de divisie' geen onderdeel moeten zijn van de culturele interoperabiliteit: het gaat immers om het figuurlijke 'spreken van dezelfde taal' in de alledaagse werkpraktijken en in de sociale verhoudingen. Verder gaven de militairen aan dat ze meer behoefte hebben aan contacten met militairen van het andere land en aan taal-cursussen om ook feitelijk dezelfde taal (Engels) op een goed niveau te kunnen spreken.

Culturele interoperabiliteit: voorwaarts met Paget

Hoewel er binnen de Nederlandse politiek weinig aandacht is voor interoperabiliteit staat dit wel scherp op het netvlies van de krijgsmacht en het ministerie van Defensie. Belangrijk, want een verhoogde culturele interoperabiliteit kan bijdragen aan een effectievere krijgsmacht, zowel in de vredesbedrijfsvoering als wanneer een binationale eenheid daadwerkelijk wordt ingezet. Effectiever omdat men sneller kan schakelen, eenzelfde mindset en cultureel raamwerk heeft en de sociale cohesie verhoogd kan worden, men spreekt immers dezelfde spreekwoordelijke taal. Daarnaast is het vanuit het behoud van medewerkers, en daarmee de vulling van eenheden, belangrijk om oog te hebben voor de werktevredenheid van de militairen in een binationale eenheid: is dit een

40 Moelker, Soeters & Vom Hagen, 'Sympathy, the cement of interoperability', 496–517; Moelker, Soeters, & Vom Hagen, 'Duits-Nederlandse samenwerking', 192-203.

41 Wermser, Essens, Täuber & Molleman, *Cultural interoperability in Project Taurus*, 44.

mooie uitdaging of wordt een gebrek aan interoperabiliteit vooral negatief ervaren? De vraag of iemand bij een binationale eenheid wil blijven werken is relevant, zeker wanneer bepaalde capaciteiten ook bij een puur Nederlandse eenheid te vinden zijn. De gevolgen van onvoldoende vulling voor het functioneren van een eenheid en de werkdruk zijn bekend. De verwachting is dat een hogere culturele interoperabiliteit kan bijdragen aan het behoud van militairen voor een eenheid.

Standaardisatie is een belangrijk onderdeel van discussies of opvattingen over interoperabiliteit, maar richt zich vooral op de technische interoperabiliteit. Voor de culturele interoperabiliteit is een andere benadering nodig die oog heeft voor de complexiteit van multinationale omgevingen en zich niet verkijkt op de grote culturele beelden of generalisaties, de werkelijkheid is niet zo zwart-wit. Menselijke en culturele aspecten spelen op verschillende niveaus, van macro-cultureel en macro-politiek niveau tot en met de alledaagse ervaring van de individuele militair. In het geval van de Duits-Italiaanse samenwerking in Noord-Afrika ten tijde van de Tweede Wereldoorlog wordt duidelijk dat de alledaagse ervaring het primaire referentiekader is van de individuele militair, wat ten dele beïnvloed wordt door culturele en politieke overtuigingen.⁴²

Hoe kan een commandant van een binationale eenheid iets zeggen over de culturele interoperabiliteit binnen diens eenheid? Hoe is culturele interoperabiliteit überhaupt te meten? De poging van Essens et al. is een interessante om culturele interoperabiliteit te bepalen aan de hand van een aantal indicatoren, maar is in feite al een stap te ver. Pagets concept van culturele interoperabiliteit en dan met name de common language moet eerst verder worden uitgediept en geconcretiseerd op basis van persoonlijke ervaringen van militairen in multinationale verbanden in de vredesbedrijfsvoering: net als het voornoemde raamwerk van Stewart moet dit een soldier-based view zijn in plaats van een outsider-based view.⁴³ Het draait niet om de conceptuele opvattingen van de sociaalwetenschapper maar om de alledaagse ervaringen van

de militairen op de werkvloer. Kortom: welke elementen onderkennen militairen zelf in hun dagelijkse werkzaamheden als belangrijk om die spreekwoordelijke gezamenlijke taal te spreken? Op basis hiervan kan door sociaalwetenschappers een nieuw soldier-based raamwerk worden ontwikkeld waarmee culturele interoperabiliteit gemonitord kan worden binnen een eenheid.

Tot slot bestaat de valkuil om vooral te focussen op verschillen (zie genoemde studies) en dan met name op de fricties die ontstaan of kunnen ontstaan door samenwerking vanuit twee culturen, hierdoor kunnen (ingebeelde) verschillen juist worden vergroot. In tijdschriften over cross-cultural management wordt al vele jaren geschreven over het werken in multinationale werkomgevingen.⁴⁴ In deze studies gaat het niet alleen over culturele verschillen of culturele frictie maar om wat het resultaat is van de samenwerking of integratie, zoals het ontstaan van nieuwe hybride werkpraktijken en culturen als gevolg van intensieve samenwerking tussen, of het samengaan van, bedrijven uit meerdere landen.⁴⁵ Dit sluit eveneens aan bij Pagets definitie van culturele interoperabiliteit met de nadruk op common language: er ontstaan gedeelde werkpraktijken, routines, procedures, en culturen. Dit betekent dat culturele interoperabiliteit als concept geen blauwdruk is maar een proces waar elke samenwerking of integratie doorheen moet; het is een proces van een lange adem waarbij monitoring, op basis van ervaringen van militairen binnen de binationale (of multinationale) eenheid zelf, kan helpen om te bepalen in hoeverre er sprake is van een gezamenlijke taal en daarmee culturele interoperabiliteit binnen een bi- of multinationale eenheid. ■

42 E. Maliepaard, *Het Duitse Afrikakorps: Achtergronden, dagelijks leven, slagveld, krijgsgevangenschap en erfenis* (Soesterberg, Uitgeverij Aspekt, 2023) 176.

43 T. Molendijk & J. Kalkman, 'Towards a soldier-based view in research on the military: An empathetically critical approach', *Social Sciences* 12 (2023) (2) 51.

44 L. Romani, C. Barmeyer, H. Primecz & K. Pilhofer, 'Cross-cultural management studies: State of the field in the four research paradigms', *International Studies of Management & Organization* 48 (2018) (3) 247-263.

45 C. Barmeyer & F. Davoine, 'Facilitating intercultural negotiated practices in joint ventures: The case of a French-German railway organization', *International Business Review* 28 (2023) (1) 1-11.

The forgotten UN peacekeepers in Uganda

The deployment of UNOMUR during the Rwandan genocide

Ivo van Arendonk*

When the President of Rwanda was killed in a plane crash on 6 April 1994, Hutu extremists embarked on a killing spree, massacring over 600,000 Hutu moderates, political opponents, and most importantly, Tutsis, in about a hundred days. The United Nations (UN) peacekeeping mission deployed in Rwanda could neither prevent nor halt the genocide. Both this mission and the UN Security Council have been the subject of heavy criticism regarding their actions prior to and during the Rwandan genocide.¹ The UN commissioned several inquiries into the role of the international community in Rwanda. However, one aspect has been largely overlooked by scholars. In neighbouring Uganda, another, much smaller mission was deployed: the United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda (UNOMUR).

In general, this mission has received very little attention in historiography. It has been forgotten by journalists, scholars and policy-makers alike. The mission is only mentioned occasionally in works on Rwanda and almost exclusively in a contextual manner. Therefore, this article will delve into UNOMUR and the actions of its observers during the Rwandan genocide. It will show that it is a missed opportunity to leave this mission out of the debate on the response of the UN to the Rwandan genocide, especially for Dutch historians and other interested parties, as a total of twenty Dutch soldiers served with UNOMUR.

Rwanda

Before the actions of UNOMUR during the Rwandan genocide can be analysed, the history of the Rwandan conflict has to be understood. The two main ethnically categorised groups in Rwanda were the Hutus, composing around eighty-five per cent of the population, and the Tutsis, who make up for less than fifteen per cent. Both groups belong to the Banyarwanda, or 'people of Rwanda'.² Originally, these were socio-economic groups. A Tutsi was a person 'rich in cattle', while a Hutu was a subordinate. Social mobility was possible but became less and less common as the Tutsi elite tightened its grip on the Rwandan state.³ When the Europeans arrived, first the Germans, and then after the First World War, the Belgians, they found a highly centralized state. The Belgian colonial administration maintained these existing power structures but institutionalized a social order. They favoured the Tutsis, elevating many to positions of power and education. On the other hand, many Hutus were conscripted into forced

* Ivo van Arendonk MA followed the Holocaust and Genocide Studies programme at the University of Amsterdam. This article is based on his MA thesis 'Limitations and Exceeding Expectations: The deployment of the United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda prior to and during the Rwandan genocide of 1994'.

1 Michael N. Barnett, *Eyewitness to a Genocide: The United Nations and Rwanda* (Ithaca, Cornell University Press, 2012) 1-2.

2 Arthur Klinghoffer, *The International Dimension of Genocide in Rwanda* (Basingstoke, Palgrave, 1998) 6.

3 Alison Des Forges, *"Leave None to Tell the Story": Genocide in Rwanda* (New York, Human Rights Watch, 1999) 31-32.

UNAMIR's commander Brigadier General Roméo Dallaire (second from the left) speaks with UNOMUR observers

PHOTO BEELDBANK NIMH

labour. The opportunities for Hutus to climb the social ladder were thwarted by the Belgian authorities, who registered every Rwandan's group. The original socio-economic categories now became hereditary, and racial.⁴

Under pressure from the UN, Belgium gradually opened up the political system in the 1950s. Political parties were founded, but after years of 'divide and rule', these parties were mainly formed along ethnic lines. The strive for independence was a common goal, but the major Hutu party also challenged the superior position of Tutsis in Rwandan society. Elections were held in 1961, which resulted in a decisive victory for the Hutu party.⁵ This period was marked by skirmishes between Hutus and Tutsis, but an invasion by Tutsis from Burundi in 1963, which nearly led to the capture of Rwanda's capital Kigali, resulted in mass repression against Tutsis by the Hutu regime. A mass exodus of Tutsis to neighbouring countries

followed.⁶ By 1990, there were over a million Banyarwanda living in Uganda. Amongst them were those who had lived there ever since the colonial powers drew the borders of Central Africa, economic migrants from the early 20th century, and post-independence refugees fleeing the ethnic violence in Rwanda.⁷

The Banyarwanda would have a significant influence on Ugandan history. The Rwandan regime under President Habyarimana, a Hutu, wanted to prevent the Tutsi refugees from returning to Rwanda, so he closed the border with Uganda in 1982. The Ugandan government

- 4 Klinghoffer, *The International Dimension of Genocide in Rwanda*, 6.
- 5 Gérard Prunier, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide* (London, C. Hurst & Co. Publishers, 1998) 47-53.
- 6 Scott Straus, *Making and Unmaking Nations: War, Leadership, and Genocide in Modern Africa* (Ithaca, Cornell University Press, 2015) 281-283.
- 7 Mahmood Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda* (Princeton, Princeton University Press, 2020) 161.

under Milton Obote also did not recognize the refugees. As a result, the Banyarwanda were trapped in Uganda, oppressed and persecuted by the local authorities.⁸ Around the same time, several rebel groups emerged to challenge the regime of Obote. Amongst them was the National Resistance Army of Obote's Minister of Defence: Yoweri Museveni. The ensuing civil war resulted in the installation of Museveni as President in 1986, at which point around twenty per cent of his forces were Banyarwanda.⁹ Many of these men, with five years of experience in warfare, joined a group of Banyarwanda intellectuals, and formed the Rwandan Patriotic Front (RPF). The RPF was a militant organisation, dedicated to overthrowing Habyarimana and to establishing a democracy in Rwanda, and

allowing refugees to return.¹⁰ Over the years, Habyarimana's regime had not only been discriminatory against Tutsis but had become increasingly oppressive against Hutus as well, favouring only those from his home region. As more Hutus were growing discontent with the regime, some joined the otherwise predominantly Tutsi RPF.¹¹

On 1 October 1990, the RPF invaded Rwanda in an attempt to overthrow the Habyarimana regime. Half of the 7,000 soldiers came from the Ugandan army. They had brought their personal equipment with them, while larger calibre weapons were taken from Ugandan depots.¹² Despite these preparations, and initial territorial gains, the attack did not fare well. Habyarimana rallied support from Belgium, France, and Zaire, and by the end of the month the RPF was practically defeated. The remaining rebels pulled back into Uganda and military command was taken over by Paul Kagame, a close friend of Museveni's. Under Kagame, the RPF adopted a strategy of guerrilla warfare in north-western Rwanda, where they were protected by the Virunga mountains and could acquire weapons and supplies across the Ugandan border.¹³

8 Ogenga Otunnu, 'Rwandese Refugees and Immigrants in Uganda', in Howard Adelman and Astri Suhrke (eds.), *The Path of a Genocide: The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire* (New Brunswick, Transaction Publishers, 1999) 22.

9 Prunier, *The Rwanda Crisis*, 70.

10 Ibidem, 72-73.

11 Des Forges, "Leave None to Tell the Story", 46.

12 Catharine Watson, *Exile from Rwanda: Background to an Invasion* (U.S. Committee for Refugees, 1991) 2

13 Prunier, *The Rwanda Crisis*, 114-115.

Establishing UNOMUR

Over the next few years, the conflict continued to simmer, with both sides occasionally resuming hostilities. Almost immediately after the invasion, however, peace talks had begun between the RPF and the Rwandan government, mediated by various countries. After almost three years of negotiations, the parties signed the Arusha Peace Accords on 4 August 1993. Uniquely, these accords not only formally ended the war, but also covered the new political institutions, the return of refugees, and the integration of both armies. The accords were an attempt to prevent any further conflict from erupting.¹⁴

During the negotiations, in February 1993, the governments of both Uganda and Rwanda requested that the UN deploy unarmed military observers to their shared border. Providing neutral eyes in the border area could forestall

RPF attacks led to displacement of hundreds of thousands of Rwandans

accusations of Ugandan support for the RPF, prevent weapons from entering Rwanda, and strengthen the peace process overall.¹⁵ This seemed to be a sensible solution to the problem of the close links between the RPF and Uganda, but it took the Secretary-General three months to present a plan for such mission, and another month for the Security Council to take action. On 22 June it adopted Resolution 846, establishing the United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda (UNOMUR). Eighty-one unarmed United Nations military observers (UNMOs) were deployed on the Ugandan side of the border, opposite the territory controlled by the RPF. The mission is described as a 'temporary confidence-building measure' and is placed in the wider framework of efforts to put an end to the conflict in Rwanda. The mission's mandate was to monitor the border to verify that no military assistance, weapons, and ammunition reached Rwanda, while not restricting civilian transit.¹⁶

The original plan

Despite the resolution being passed in June, the UN Secretary-General could only report the full deployment of UNOMUR by the end of October. The Canadian Brigadier-General Roméo Dallaire had been appointed to lead the mission as Chief Military Observer, but he was hindered by a lack of information available on the conflict, by a lack of resources provided by the UN, and a lack of cooperation with their Ugandan hosts.¹⁷ The eyes of the world were focused on other missions, such as UNPROFOR in Yugoslavia, and when the UN established a peacekeeping mission in Rwanda itself in early October, the attention and interest in the observers in Uganda began to fade.

14 Bruce Jones, 'The Arusha Peace Process', in Howard Adelman and Astri Suhrke (eds.), *The Path of a Genocide: The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire*, (New Brunswick, Transaction Publishers, 1999).

15 Letter dated 28 February 1993 from the permanent representative of Rwanda to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/25355, 3-3-1993; Letter dated 28 February 1993 from the permanent representative of Uganda to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/25356, 3-3-1993.

16 UN Security Council, Resolution 846, S/RES/846, 22-6-1993.

17 Roméo Dallaire, *Shake Hands With the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda* (Cambridge, Da Capo Press, 2003) 46.

UNOMUR was tasked with monitoring about 120 kilometres of the Ugandan-Rwandan border, forests and hills, with only 81 observers

The problems that Dallaire and his colleagues encountered during the preparation of the mission, continued throughout the deployment. Technically, UNMOs are 'loaned out' to the UN, meaning that they are responsible for their own outfit, but everything else is arranged and paid for by the UN. But when the quartermasters had arrived in the mission area in September 1993, nothing had been arranged yet. There was no military base or compound ready to house the mission, so they rented a small estate on a hill in Kabale to function as mission headquarters. Housing also had not been provided, so the observers rented their own accommodations. It even took the UN months to deliver the characteristic blue berets.¹⁸ The UN had ambitious ideas about UNOMUR and its role in bringing an end to the Rwandan conflict, but the observers had to start from absolutely nothing.

UNOMUR was tasked with monitoring about four-fifths of the Ugandan-Rwandan border, opposite the RPF-controlled area, some 120 kilometres of hills and forests, but had only eighty-one observers at its disposal. Around

twenty of them were stationed at the mission headquarters in various roles. The remaining observers could not possibly cover the whole border area, so they set up observation points at the two main roads crossing into Rwanda.¹⁹ This is what prompted the Secretary-General to report the full deployment of UNOMUR in October. It was not until March that three secondary observation posts were established, with a sixth and a seventh following later.²⁰

The rest of the territory was to be covered by aerial and mobile patrols. But the two helicopters arrived only in March, and one of them was always kept in reserve. There was also a shortage of vehicles, which was also only partly solved, again, in March. Most of these vehicles were flown in from other UN missions, where they clearly had already been used extensively.²¹ The lack of supplies demonstrated UNOMUR's place in the order of allocation of UN resources. And even with these vehicles, patrolling the hilly and forested area was a challenge. The observers had been provided with outdated maps, so they had to be careful not to accidentally wander into minefields or enter Rwanda, which was specifically prohibited.²² The Ugandan army was also an obstacle. They had pledged to offer escorts and security for the unarmed observers. In reality this meant that the observers needed the blessing from their Ugandan hosts for every patrol. This not only violated the unrestricted freedom of movement that UNOMUR was supposed to have, but whilst the observers were to verify that no military assistance reached Rwanda, the Ugandans themselves knew the schedules and locations of the patrols.²³

As mandated, the UNMOs observed the cross-border traffic. The majority consisted of ordinary civilians crossing the border, either to visit family or to go to work, but they also saw trucks carrying food, fuel, and people into Rwanda. This was not prohibited and, given the connections between the people on both sides of the border, it also was not conspicuous. Due to the severe lack of manpower, UNOMUR could only occasionally do a complete check on these trucks, in search for weapons or ammunition.²⁴

18 Interview with Dutch UNMO-1.

19 Ibidem.

20 Interview with Dutch UNMO-2.

21 Interview with Dutch UNMO-1.

22 Interview with Roméo Dallaire.

23 Interviews with an African UNMO.

24 Interview with a Dutch UNMO-3.

UNOMUR observers carry out checks at a Ugandan-Rwandan border crossing

PHOTO BEELDBANK NIMH

So, did they find any ‘military assistance’ crossing into Rwanda? The answer is simple: no. Not one of the observers interviewed for this article found weapons or ammunition destined for Rwanda, nor did they hear of colleagues making any such discoveries. In the dozens of situation reports sent by UNAMIR to the Department of Peacekeeping Operations, only two observations are worth mentioning here. On 26 January 1994, a patrol found grenades hidden near the border, and on 30 May, a military vehicle carrying seven armed men crossed into Rwanda. There is no mention of any follow-up to these reports.²⁵

Even if any material had been found, the UNMOs were not allowed to seize it. In fact, they were not allowed to intervene at all. At best, they could file a report, without any reassurance that such reports would make a difference.²⁶ Neither were they allowed to enter Rwanda, which explains why no one followed the military vehicle across the border in May. UNOMUR simply did not have the capacity to cover the whole area. Therefore, there is no way of knowing whether indeed any military assistance

crossing into Rwanda ever occurred, or if the RPF, with its superior knowledge of the area, simply evaded the observers.

Improvising along the way

After the establishment of UNOMUR, two events would significantly alter the context in which the observers were to operate. First, the UN established a second mission, this time in Rwanda itself, in early October of 1993. Second, in April of the following year, the President of Rwanda was killed, which signalled the beginning of the Rwandan genocide. This article describes how the observers in Uganda had to adapt to these new circumstances, how they reshaped the purpose of the mission, and how, despite all the shortcomings and limitations described above, they made themselves much more useful than history gives them credit for.

²⁵ Daily situation report, 27-1-1993. Weekly situation report, 7-6-1994.

²⁶ Interview with Dutch UNMO-1.

Humanitarian aid was needed for Rwanda and neighbouring countries

PHOTO BEELDBANK NIMH

As mentioned before, the Arusha Accords were not just a peace treaty. They covered the return of refugees, the integration of the two armed forces, and the establishment of a transitional government to pave the way for elections. To assist in the implementation of these agreements, the UN established the United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR). This was not an observer mission, as in Uganda, but a peacekeeping mission which included three infantry battalions.²⁷ It was supposed to play a much more pro-active role in the Rwandan conflict than UNOMUR. Whilst the preparations for UNOMUR were made with hardly any knowledge of the area, there now were officers who were already familiar with this conflict. General Dallaire was made Force Commander of UNAMIR and brought two of his colleagues with him from Uganda. UNOMUR was incorporated into UNAMIR, leaving an Acting Chief Military Observer in charge in Uganda. Originally a stabilising factor between Uganda and Rwanda, patrolling the border and providing neutral eyes in the area, UNOMUR now became an intelli-

gence source on the flanks of UNAMIR. Dallaire used their observations to defuse any tensions and accusations between Rwanda, Uganda, and the PRF. Their presence on the border assured that Dallaire could easily travel to Uganda and negotiate with the local authorities.²⁸

On 6 April, 1994, the airplane carrying President Habyarimana and his Burundian counterpart was shot down by unknown assailants. In the chaos that followed, Hutu extremists, wielding mostly machetes and farming equipment, committed a genocide on the Tutsis of Rwanda, which lasted for three months and left over 600,000 dead. While the Tutsis were clearly the targets of the genocide, after years of hate speech against the 'cockroaches', the extremists also went after political opponents. They first killed Hutu moderates, particularly intellectuals and politicians, and other opponents of their extremist rhetoric. One of the first victims of the genocide was the Prime Minister, a Hutu and natural successor to Habyarimana, and the ten Belgian peacekeepers who were protecting her.²⁹

Consequently, the Belgian government withdrew its contingent, which made up the core of UNAMIR's military force. The UN decided that

27 UN Security Council, Resolution 872, S/RES/872, 5-10-1993.

28 Interview with Dallaire.

29 Des Forges, "Leave None to Tell the Story", 149.

without its best-equipped troops, UNAMIR could no longer fulfil its task. The mission was reduced by almost ninety per cent, and the remaining 270 men were tasked with brokering a ceasefire 'between the parties', without specifying who exactly these parties were.³⁰ Whilst there was a genocide being committed, the UN was in disarray with no plan on how to halt it. In this chaotic situation, the observers of UNOMUR remained in their positions on the border. Not only did they continue their mission, but they also expanded their operations, conducting several tasks not included in their original mandate.

In response to the genocide, the RPF quickly moved out of their positions in northern Rwanda and conquered the eastern half of the country. This brought the entire border area with Uganda under their control. UNOMUR therefore expanded its mission area, even though it barely had the means and manpower to cover the old positions.³¹ From their observation posts, the UNMOs witnessed the first advances of the RPF. They were not allowed to enter Rwanda, but NGOs were. Many operated from Uganda and shared their experiences with the observers. In turn, they shared their perspective on the RPF offensive with Dallaire.³²

During the war in Rwanda, the airport in the capital, Kigali, was caught up in heavy fighting between the RPF and government forces. Dallaire was forced to close the airport, leaving UNAMIR and NGOs cut off from support and with no way of evacuating its personnel in case of emergency.³³ He needed a secondary logistical base in the region. UNOMUR already had a small liaison office in Uganda's capital, Kampala, and Dallaire decided to expand it to the airport at Entebbe, with observers from both missions. With their assistance, Entebbe became a crucial logistical hub.³⁴ During the genocide, only two humanitarian organisations remained in Rwanda: the Red Cross and Médecins Sans Frontières. Other NGOs, such as the World Food Programme and UNICEF, left for Uganda. In their attempts to provide aid to the many victims in Rwanda, they set up their logistical offices in Kabale, near the border with

Rwanda.³⁵ These NGOs had supplies flown to Entebbe, from where UNOMUR escorted the convoys to Kabale or directly to the border. There, UNAMIR teams were waiting to take over.³⁶ UNOMUR coordinated the convoys and escorts, but was also involved in facilitating the humanitarian efforts. Together with UNHCR, UNMOs organised meetings at the UNOMUR headquarters. There, NGOs could share information and coordinate their activities. After a few weeks, around fifty different NGOs were present at these sessions.³⁷

Humanitarian aid was not only needed in Rwanda itself. The war and the RPF's rapid advance led to an exodus of some two million Hutus to neighbouring countries. Around 800,000 ended up in refugee camps in the Zairean town of Goma.³⁸ The airport there was too small to accommodate the arrival of the necessary aid, so again Entebbe became a key logistical hub, and again UNOMUR supported the operations of the NGOs. By mid-July, the United States and Canada had established humanitarian operations for the camps in Eastern Zaire. Both used the airport at Entebbe extensively.³⁹ The UNOMUR liaison team assisted to coordinate and ensure that the supplies were delivered to the right places.⁴⁰

Furthermore, with the airport in Kigali closed, journalists needed UNOMUR assistance to enter Rwanda. They would land at Entebbe and, like the food convoys, be escorted by UNMOs to the border. There, UNAMIR escorts would take over and accompany the journalists to Kigali.⁴¹ Supported by the UN troops, the journalists could travel around the country and report on

30 UN Security Council, Resolution 912, S/RES/912, 21-4-1994.

31 Interview with Dutch UNMO-2.

32 Interview with Dutch UNMO-4.

33 Dallaire, *Shake Hands with the Devil*, 409.

34 Interview with Dutch UNMO-2.

35 Interview with Dutch UNMO-4.

36 Interview with an African UNMO.

37 Interview with Dutch UNMO-4.

38 Bart Nauta, 'Zaire: verhaal van een vergeten missie', *Militaire Spectator* 187 (2018) (3).

39 Interview with Dutch UNMO-3.

40 Interview with Dutch UNMO-4.

41 Interview with an African UNMO.

the atrocities which were being committed. Stories ready for publication were then taken to the Ugandan border, from where UNOMUR observers brought them to Entebbe, and beyond.⁴²

Dallaire had always seen UNOMUR as a support base for his own mission in Rwanda. The mission demonstrated its value when the UN decided on 17 May to reinforce UNAMIR.⁴³ Finally, the UN tried to make a serious attempt to protect the Rwandan civilians and stop the killings. This meant that thousands of troops, vehicles, supplies, and ammunition had to be flown to Rwanda. Throughout these months UNOMUR coordinated the arrival of the cargo, guided the convoys through the Ugandan hills, and delivered them to the Rwandan border. Furthermore, the UNMOs assembled large trucks capable of carrying armoured personnel carriers, arranged accommodation for arriving troops at the airport and assisted in the evacuation of UNAMIR casualties. The two helicopters UNOMUR had at its disposal were used extensively to transport high-profile individuals, such as representatives from the UN and General Dallaire himself.⁴⁴

The mission officially closed on 21 September, but in reality, UNOMUR's purpose had ended months before. From June onwards, the mission was being reduced in phases, and the objective of verifying that no military assistance reached Rwanda had become irrelevant. The RPF had started their offensive immediately after the killings in Rwanda started and swiftly conquered the whole country. They unilaterally declared a ceasefire in July and installed an interim government.⁴⁵ The observers were monitoring the party that was making an end to the genocide in Rwanda.

Involvement of the Dutch peacekeepers

The observers of UNOMUR became much more involved in the Rwandan conflict than had ever been anticipated. They conducted many more tasks than had originally been foreseen. And whilst the world looked away from the unfolding genocide, they continued their operations. There has been a lot of attention for the failure of UNAMIR and the international community during the Rwandan genocide. But the neglect of the efforts of UNOMUR by historians is fascinating. Given that the Netherlands was one of the main contributors to this mission, the neglect by Dutch historical research is even less understandable. These twenty men, some of whom contributed generously to this research, and UNOMUR as a whole, have been forgotten in Dutch historiography about the episode.

UNOMUR consisted of observers from Bangladesh, Botswana, Brazil, Hungary, the Netherlands, Senegal, Slovakia, and Zimbabwe. There were twenty-two Bangladeshis, four Hungarians, and around ten from each of the other countries. Some stayed for the whole mission, others were replaced midway through.⁴⁶ In the case of the Netherlands, the first rotation of ten observers was replaced by a second group in early March 1994. Given what was about to happen in Rwanda, the two groups had completely different experiences.

With Dallaire in Rwanda, the mission was led by an Acting Chief Military Observer, whose main focus was on external relations with the Ugandan authorities or visiting officials. The ACMO had a deputy, who was also the chief of staff, which put him at the centre of internal affairs. For the duration of the mission, the position of deputy was filled by Dutch officers, respectively Lieutenant-Colonel Jan-Cees van Rijckevorsel and Lieutenant-Colonel Leen Noordsij. Furthermore, two Dutch captains served as the mission's Chief Military Personnel Officer. Together with the deputy CMO, they were responsible for the team allocations and patrol duties, meaning that the Dutch played quite a central role in the mission. The other

42 Dallaire, 332.

43 UN Security Council, Resolution 918, S/RES/918, 17-5-1994.

44 Interviews with Roméo Dallaire and Dutch UNMOs-2, 4 and 5.

45 Barnett, *Eyewitness to a Genocide*, 151.

46 'Facts and Figures', United Nations Peacekeeping. See: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unomurfacts.html>.

Dutch were divided between the two sector headquarters, East and West.⁴⁷

Large peacekeeping missions, such as UNAMIR and UNPROFOR, usually consist of infantry units. Military observers, on the other hand, like those of UNOMUR, are deployed on an individual basis and, as rule, are always officers. However, half of the Dutch contingent consisted of Chief Warrant Officers, the first and only time in history that non-commissioned officers have served as UNMOs. The results of this experiment were mixed, or in the words of General Dallaire: 'The disadvantages overall were more significant than the advantages.' This was not because of their quality in the field. They were 'direct and determined', with operational knowledge and the skills to perform their duties. But the CWOs encountered some problems in the cooperation with other officers. With the exception of a few positions at the mission's headquarters, most members of the mission were simply classified as an UNMO, in which case a CWO was on an equal footing with an otherwise higher ranking officer. Some officers from other countries, however, were not used to co-operate with CWOs in a military sense, causing some tension affecting the cohesion within the group.⁴⁸ The teams of UNOMUR, at observation posts or during patrols, were led by a team leader, usually a high-ranking officer, and a second-in-command. But in teams of five or six UNMOs, many decisions were made by consensus. For officers from countries who are used to a more structured hierarchy, such consultations could sometimes be somewhat uneasy.⁴⁹ Ultimately, the use of CWOs in UNOMUR did not seriously affect the effectivity and the outcome of the mission. There were challenges in creating group cohesion, but according to the interviewees, both officers and CWOs, and from different nationalities, it was not the deployment of CWOs that caused this. Rather, they attributed it to the need to co-operate with soldiers from other countries and other cultures, which is a challenge in any multinational mission. Nevertheless, the UN never again used CWOs as military observers.⁵⁰

Like the rest of UNOMUR, the Dutch were affected by the two major events during the

Half of the Dutch contingent consisted of Chief Warrant Officers, the first and only time that non-commissioned officers have served as UNMOs

mission: the establishment of UNAMIR and the outbreak of the genocide. A few experiences are particularly interesting.

When Dallaire was chosen to lead UNAMIR he was able to bring with him a few officers from UNOMUR to Rwanda. Amongst them was a Dutch captain, who became his adjutant and subsequently spent the rest his deployment at the mission's headquarters in Kigali.⁵¹ His efforts were apparently satisfactory because when he was relieved in March 1994 he was succeeded by another Dutch captain. The latter, however, would only spend a few weeks in Rwanda. He was in Kigali when President Habyarimana was killed and witnessed the horrifying first few weeks of the genocide. He was then recalled, and joined his fellow countrymen in Uganda, where he stayed until the entire Dutch contingent was sent home.⁵²

They were not the only ones who were deployed outside of the original mission area. When the genocide broke out and most humanitarian organisations were pulling back to Uganda, the

47 Interviews with Dutch UNMOs-1, 2 and 4.

48 Interview with Roméo Dallaire.

49 Interview with Dutch UNMOs-4 and 5.

50 Interview with an African UNMO and Dutch UNMOs-2, 3 and 4.

51 Interview with Dallaire.

52 Interview with Dutch UNMO-5.

Operation UNAMIR. Passengers are invited to board a C-130 Hercules

PHOTO BEELDBANK NIMH

airport at Entebbe became a crucial logistical hub. Suddenly Uganda was overflowing with NGOs who were all flying in aid destined for Rwanda. Things got even busier when it was decided to reinforce UNAMIR, which included manpower and vehicles. In order to get a grip on this massive flow of supplies, people, and all sorts of transportation, UNOMUR sent a team to Uganda's capital, Kampala, and a team to Entebbe. In both cases, a Dutch observer played a central role.

At Entebbe, airplanes continuously arrived with armoured vehicles for UNAMIR. The liaison

team arranged the unloading of the vehicles, painted them white, and put them on transport to the border. They set up convoys to deliver all the supplies that were coming in to Kabale, from where the convoys drove on to the border, and into Rwanda. UN troops were arriving and leaving, almost daily, from Entebbe. Therefore, the team arranged a transit camp to accommodate all these soldiers while transport was being arranged. High-ranking individuals also arrived at Entebbe, but they could use the UNOMUR helicopters to travel around.⁵³

In Kampala, the liaison team was in charge of the supplies for UNOMUR, which could be water pumps and reserve parts for the helicopters, but also flight tickets for UNMOS who were sched-

⁵³ Interview with Dutch UNMO-2.

uled to go on leave. In the maze of warehouses, unexpected arrivals of airplanes and improvised convoys, supplies could get lost easily. It was up to the observers to set up a proper supply line to UNOMUR.⁵⁴

The convoys of supplies and reinforcements for UNAMIR, and humanitarian aid, which were supervised and escorted by the observers, came together in Kabale, from where they continued to Rwanda. As mentioned before, UNOMUR and UNHCR arranged meetings, where NGOs could come together, share information, and coordinate operations. Most humanitarian organisations are self-sufficient, but nevertheless, these sessions provided the opportunity to come together and establish the areas where the various NGOs were active. The result was that after a few weeks' time around sixty representatives from different organisations were attending. And again, it was a Dutch observer who was central to the organisation of these meetings.⁵⁵

All in all, the Dutch contingent played quite a central role in UNOMUR. Not just in the original setup of the mission but particularly in the expanded operations after the genocide, they demonstrated their operational and managerial skills. Unfortunately, they never got much recognition for their work in Uganda when their deployment was over. However, all attention was on the Balkans, and hardly anyone was aware of the fact that Dutch soldiers had also served in Uganda. Some were invited for a debriefing with experts and psychologists. Others never got such a debriefing at all.⁵⁶

Conclusion

Was the possible flow of weapons from Uganda to Rwanda impacted by having eighty-one observers on the border? Considering the means they had to monitor the whole area: probably not. Would NGOs have been unable to deliver humanitarian aid to Rwanda without UNOMUR liaisons at the airport and escorts to the border? Given their experience in delivering aid in conflict areas, that seems unlikely. Was the establishment of UNAMIR only possible because

UNOMUR was already on its way? It was perhaps a bit easier, but it was not conditional. And would the UN have been able to properly reinforce UNAMIR without the logistics already set up by the observers in Uganda? Again, their presence probably mitigated things a bit, but the reinforcements would have gotten there either way.

It is perfectly explainable why UNOMUR has received so little attention. It was not the largest mission, nor the most important, and definitely not the most effective. But the context of the mission has to be considered. A genocide was being committed and the international community did not just look away, it actively reduced the peacekeeping mission going on in Rwanda. The observers, however, stayed put, expanded their operations, and tried in every way to assist in the logistical circus unfolding in Uganda.

Considering how much critical attention there is for the efforts of the UN in Rwanda, it is fascinating to realise how little UNOMUR is taken into consideration. To quote General Dallaire: 'No one has ever asked me a question about UNOMUR.'⁵⁷ In order to learn from previous missions and improve peacekeeping efforts, small missions such as UNOMUR, functioning as a deterrent and a support mission, have to be included in the analysis. Besides, considering that the Dutch were among the biggest contributors to the mission, the positions they had in the mission, the roles they took on which had not originally been planned, and the lack of recognition they got back home for their efforts in Uganda, it is a shame that so little has been written about this mission in the Netherlands. Hopefully, this article may serve as a start. And perhaps a lot can be learned if more missions of a smaller nature are analysed. Then, at the very least, the individuals involved can get the recognition they rightfully deserve. ■

54 Interview with Dutch UNMO-3.

55 Interview with Dutch UNMO-4.

56 Ibidem.

57 Interview with Roméo Dallaire.

Mercenary armies in the Russo-Ukrainian War

Thijs Cremers and Han Bouwmeester*

Both Russia and Ukraine deploy or have deployed PMSCs in the Russo-Ukrainian War. It is estimated that no more than about 35,000 operators of PMSCs ever participated in combat, a small number compared to the total number of combatants. However, this is only a quantitative indication, qualitatively it is different. It can be noted that on both sides PMSCs sometimes formed the main effort in the operations, such as at Kyiv (February 2022), Mariupol (May 2022) and Bakhmut (August 2022 to May 2023). In order to understand the position of PMSCs in the Russo-Ukrainian War, it is necessary to study historic examples of the use of such companies during military operations. In modern times, what exactly are the advantages for the states that hire them?

Members of the Ukrainian 224th battalion of 112th brigade around 10 kilometres from Bakhmut: after fierce fighting in which PMSC Wagner took on a leading role the city fell into Russian hand in May 2023

A multitude of articles have been published since the Russian invasion of Ukraine in February 2022, in which the authors expressed their surprise and concern about the Russian way of warfare. At the end of February 2014 the world was witnessing the annexation of Crimea with the insertion of so-called little green men, soldiers in military uniform but without markings or insignias. For nearly two months Moscow had denied any involvement, until 17 April when President Vladimir Putin confirmed Russian presence in Ukraine. Besides Russian Spetsnaz from the Gru,¹ the Russian military secret service, and soldiers from 810 Marine Infantry Battalion, the Wagner Group and Redut also contributed to this operation.² In the summer of 2022 these Private Military and Security Companies (PMSCs) played their part during the invasion of Ukraine, with Wagner as the main contributor.

In the spring of 2023 Wagner even took on a leading role as they were the only unit capable of achieving tactical gains at the Ukraine-Russian front. Clearing building after building, fighters of the Wagner group fought their way through the Ukrainian town of Bakhmut. All attention was focused on this titanic battle: Wagner versus Ukraine's most experienced military. Bakhmut became a symbol of tenacity for both Russian and Ukrainian authorities. Ukrainian President Volodymyr Zelensky wanted to hold on to the town of Bakhmut at all costs.³ However, after nearly a year of fierce fighting, in May 2023 the city fell into the hands of the Russian invaders.⁴

With all the attention focused on the battle of Bakhmut, it became clear that the use of mercenaries and mercenary armies, now referred to as PMSCs, had established itself as a significant factor on the battlefield of today and tomorrow. As is further highlighted in this article, it later emerged that not only Russia but also Ukraine deploys or has deployed PMSCs in this Russo-Ukrainian War.

The purpose of this article is to shed more light on various PMSCs affiliated with Russia and Ukraine that played a role during the first two

years of the Russo-Ukrainian war. The first section of the article discusses what PMSCs are and will explain the history of mercenaries and PSMCs, even modern-day ones. It will be followed by a section on the characteristics and Western standards regarding PMSCs. The next two sections focus on Russian and Ukrainian PMSCs fighting in armed conflicts. The article concludes with some final remarks on PMSCs.

Before delving deeper into PMSCs, here are two comments. First, the terms 'Private Military Companies' (PMCs), 'Private Military and Security Companies' (PMSCs) and 'Private Security Companies' (PMSs) are used interchangeably. Yet there are differences: PMCs operate independently and are dedicated to combat operations, either through participating in, advising or supporting them. PMSCs do the same but also perform protective and more security-related tasks. They often started out as PSCs, but over time they have expanded their tasks and can be hired because of their knowledge and experience of combat operations. PSCs are independent companies that focus on protecting businesses and individuals that are prone to robberies and attacks. The current market for hiring auxiliary forces itself also contributes to the confusion over the terms PMCs, PMSCs and PSCs. With the negative attention for PMCs arising after the US invasion of Iraq in 2003, many PMCs increasingly prefer

* Lieutenant-colonel Thijs Cremers MA and brigadier-general prof. dr. Han Bouwmeester are both lecturers at the Netherlands Defence Academy in the Department of Military Studies. They previously published a chapter on the Russian mercenary armies Wagner and Redut in the book *Reflections on the Russia-Ukraine War* (Amsterdam, Amsterdam University Press, 2024).

- 1 GRu stands for Glavnoje upravlenije General'nogo shtaba Vooruzhonykh sil Rossiyskoy Federatsii (Main Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation). This is Russia's military intelligence service.
- 2 Han Bouwmeester, *Krym Nash. An Analysis of Modern Russian Deception Warfare* (PhD-dissertation, Utrecht University, 2020) 322-325.
- 3 Jamie Dettmer and Veronika Melkozerova, 'Zelenskyy digs in against calls to quit Bakhmut', *Politico*, 17 March 2023. See: <https://www.politico.eu/article/zelenskyy-digs-in-against-calls-to-quit-bakhmut-us-western-allies-eu-russia-frontlines-valeriy-zaluzhnyy-kyiv-soledar-kupol/>.
- 4 Kateryna Stepanenko, 'The Kremlin's pyrrhic victory in Bakhmut. A retrospective on the battle for Bakhmut. Institute for the Study of War, 24 May 2023. See: <https://www.understandingwar.org/backgrounders/kremlin%E2%80%99s-pyrrhic-victory-bakhmut-retrospective-battle-bakhmut>.

PHOTO: US DEPARTMENT OF DEFENSE

Supplied by the Russian Armed Forces, the Wagner Group is active on the ground in Libya: Russia has not ratified the Montreux Document that contains regulations for states that use PMSCs

to portray themselves as PMSCs or PSCs, which are considered more moderate than PMCs.⁵ Second, the term PMSC may also invite association with e.g. the French Foreign Legion, but this is unjustified. The French Foreign Legion is not an independent company but is part of the regular French army.

Understanding PMSCs

‘Guns for hire’, ‘sell swords’, ‘soldiers of fortune’, ‘mercenaries’, or ‘contractors’; history has coined many different terms for what is considered to be one of the oldest professions in the world: that of waging war. According to *Oxford Languages* the term mercenary means ‘a professional soldier hired to serve in a foreign army’. The term stems from the Latin *mercenarius* meaning ‘hireling’. Although it is hard to find an unambiguous and uniform definition, the explanation given by the Geneva Conventions of 12 August 1949 is often followed. According

5 Pieterjan Willaert, *De opmars van private military companies. Aard, implicaties en de lessen uit Irak* (Master thesis, Ghent University, 2013) 6.

to article 47, sub 2, a mercenary is any person who:

1. Is specially recruited locally or abroad to fight in an armed conflict;
2. Does, in fact, take direct part in hostilities;
3. Is motivated to take part in hostilities essentially by the desire for private gain and, in fact, is promised, by or on behalf of a party to the conflict, material compensation substantially more than promised or paid to combatants of similar ranks and functions in the armed forces of that party;
4. Is neither a national of a party to the conflict nor a resident of territory controlled by a party to the conflict;
5. Is not a member of the armed forces of a party involved in the conflict;
6. Has not been sent by a state, which is not a party to the conflict, on official duty as a member of its armed forces.⁶

The Geneva Conventions defined mercenaries and mercenarism as early as 1949, but it took until 1989 before the United Nations adopted Resolution 44/33, the ‘International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries’, thus banning the use of mercenaries. This resolution was intended as a response to colonial powers that made use of mercenaries to fight opposing forces and treated these mercenaries as combatants. Following the final entry into force of Resolution 44/33 in 2001, only 37 countries have ratified the Convention. Interestingly, most European countries, including the Netherlands, abstained from signing or ratifying this document.⁷ The United States, France, the United Kingdom, China and the Russian Federation, which actively use PMSCs, have not ratified the convention and do not intend to do so.

The growing global scale of ‘non-state armed groups’ demanded some sort of regulation. To distinguish the private military and security industry from mercenary activities and to improve governance in the industry, a Swiss initiative was launched in the run-up to the Montreux Document in 2008. This document provides clarity on legal issues surrounding the

use of PMSCs in conflict situations. It contains 27 international obligations, including respect for international law, human rights, state responsibility and liability for activities of PMSCs and 73 so-called ‘good practices’ on control of the outsourcing of services of PMSCs. The document highlights the responsibilities of three principal types of states:

1. ‘Contracting states’, being nations that hire PMSCs;
2. ‘Territorial states’, being nations on whose territory PMSCs operate, and;
3. ‘Home states’, being nations in which PMSCs are headquartered or registered.⁸

The classification into three different types of states contributes to a clearer view on who is doing what, where and with what responsibility. The document is currently endorsed by more than 59 nations worldwide, such as the United States, the United Kingdom, China, Australia and almost all EU-member states, including the Netherlands.⁹ The official website of the Montreux Document Forum shows a marked decrease of violence against civilians during and after hostilities, from which it concludes that the introduction of the Montreux Document has a positive impact on the reduction of violence against civilians.¹⁰

6 Doctors without Borders, ‘The Practical Guide to Humanitarian Law’. See: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/mercenaries/>.

7 United Nations, ‘International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries’. See: <https://legal.un.org/avl/ha/icruftm/icruftm.html#:~:text=By%20resolution%2044%2F34%20of,was%20annexed%20to%20the%20resolution.>

8 Montreux Document Forum, ‘The Montreux Document on Private Military and Security Companies’, section 2. See: <https://www.montreuxdocument.org/about/montreux-document.html>.

9 Swiss Confederation / Federal Department of Foreign Affairs, ‘Participating states of the Montreux Document, 27 September 2023. <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/participating-states.html>.

10 ‘Independent research confirms the positive impact of the Montreux Document on the reduction of PMSCs Violence against Civilians’, Montreux Document Forum, 27 April 2022. See: <https://www.montreuxdocument.org/news/impactoncivilians.html>.

Mercenaries and PMSCs throughout history

In ancient times, during the three Punic Wars, which lasted from 264 to 146 BC, the Carthaginians fought for supremacy in the western Mediterranean, using multi-ethnic armies whose ranks were filled with mercenaries.¹¹ It was an adaptation to armies that started out of necessity. Results on the battlefield were mixed as there was also a high risk of mutiny. Hannibal Barca, a general and statesman, perfected his father's adaptation creating a fighting force that was considered 'the epitome of what a mercenary army could achieve'.¹² To prevent too much autonomy of the mercenary captains this Barcid system¹³ ensured that the mercenaries were closely supervised by Carthaginian officers, who were always employed by and loyal to their Commanding Officer. Therefore, these armies were constantly sent on campaign and received their pay from their general.¹⁴

Later, during the Middle Ages, mercenaries were employed throughout Europe to wage wars between emperors and kings. The ruling noblemen supplemented their armies of knights with mercenaries. In the 14th century Europe saw the so-called Routiers, being soldiers without regular employment or financial means, scavenging the lands, their origins dating back to the 12th century. The radical shift in political power and the collapse of the status quo led to

the end to public war and thus to an end to hostilities and the need for large armies. The disbandment of these armies of enormous size led to a series of 'large and heavily-armed migrations throughout France'.¹⁵ The Routiers ravaged the French countryside in search of food and work and would continue to do so until the end of the 14th century. Eventually, these warriors, who initially 'foraged' and 'ransomed' the countryside under the auspices of the crown, began to do so on their own authority. These Routier units could range in size from hundreds to even thousands of men.¹⁶

Remarkably, ever since the sixteenth century, Europe has been an open haven of refuge for former mercenary units. The Swiss Guard in Vatican City represents the last vestige of an ancient and long-standing tradition of Swiss military service. Forced by poverty and seeking their fortune abroad, many young Swiss chose to enlist as mercenaries in the service of the European great powers.¹⁷ Knowing their fighting reputation as well as their loyalty, Pope Julius II appointed these men as his personal bodyguard. On 22 January 1506 the first contingent of 150 Swiss mercenaries entered the Eternal City. In 1648, the Westphalian Peace introduced the Papal state as a political entity with the monopoly on violence. However, this did not end the presence of private militias on countless battlefields since then. Even today, mercenaries, or as they are nowadays called, PMSCs, still frequently make their appearance in today's conflicts.

The development of 'modern' mercenaries

After the French Revolution, the market for private armies deployed saw a decline as its utility was considered low in the eyes of politicians and military commanders. However, centuries later, after WWII a return to the use of mercenaries occurred during the Cold War, when political views and operational experiences were shared between individual mercenaries and London's political elites. Both parties had served in the Second World War, which had fostered

11 Kevin Emery, 'Carthaginian mercenaries. Soldiers of fortune, allied conscripts, and multi-in antiquity', *Student Scholarship*, 1 May 2016. See: <https://digitalcommons.wofford.edu/studentpubs/11>, 25 September 2023; Sean McFate, 'Mercenaries and war. Understanding private armies today' (Washington, D.C., National Defense University Press, 2019). See: <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/2031922/mercenaries-and-war-understanding-private-armies-today/>.

12 Emery, 'Carthaginian mercenaries'.

13 Derived from Hannibal Barca, a Barcid system denotes a system that combined men and units from different countries, languages, religions and fighting styles to form an army.

14 Emery, 'Carthaginian mercenaries'.

15 William Mulloy, 'A question of control: violence and late medieval society during the Hundred Years War' (Canyon West Texas A&M University, 2021). See: <https://wtamu-ir.tdl.org/items/a6bcbe1b-4791-4b64-ad21-36d586b48f5e>.

16 Ibidem.

17 SWI, 'The Mercenaries Who Converted the Vatican', *Swissinfo.ch*, 21 January 2006. See: <https://www.swissinfo.ch/eng/the-mercenaries-who-converted-the-vatican/4960306>, 24 September 2023. And: MacDonald, 'Dogs of war redux?'.

mutual understanding and therefore good relationships. According to Christopher Kinsey, 'The best-established companies that conducted covert operations were those employing former Special Air Service (SAS) personnel.'¹⁸

The coup d'état in Yemen in September 1962 forced the United Kingdom to take action to protect British interests in the region. Under international political pressure, however, the UK was reluctant to deploy regular British troops and therefore called in the assistance of former SAS founder David Stirling. Although the operation in Yemen did not yield the desired result, it prompted Stirling to start marketing national interests. The result was eventually WatchGuard, which can be seen as the first

post-war commercial company of its kind in Britain. It sold services of a military nature, making it the first new-style PMC to be established. This was the first effort of a non-state actor (a civil company) to make use of its personnel's range of military skills in a foreign country. By deploying former British service personnel, Watchguard made it possible to 'safeguard British interests in places where the government was not able to act for whatever reason.'¹⁹

18 Christopher Kinsey, *Corporate Soldiers and International Security. The Rise of Private Military Companies* (New York, Routledge Contemporary Security Studies, 2006) 44.

19 Ibidem, 46-47.

SAS founder David Stirling (right) and members of the elite unit on patrol in Northern Africa during the Second World War: in the 1960s Stirling's WatchGuard became the first modern commercial company in Britain that sold services of a military nature

The changing character of war has led to a totally different playing field where the role of PMSCs as the mercenaries of the new era is emerging

From the 1970s onwards, geopolitical security underwent drastic changes that sparked the emergence of a renewed security industry. Globalisation with its security risks for multinational companies operating worldwide and the rise of international terrorism stimulated the growth and transformation of what were once clandestine covert military companies. 'Mercenaries still operated, but these new companies kept away from these terrorist operations and focused instead on providing security solutions for the commercial sector.'²⁰ Companies like Executive Outcomes and Sandline International in the 1990s and Blackwater and Triple Canopy in the first decade of 2000 are products of their time. The changing character of war has consequently led to a totally different playing field with more diverse actors than before. In this realm, the role of PMSCs as the mercenaries of the new era is emerging. As security expert Sean McFane has put it: 'Mercenaries will return, not with AK-47s, but with fighter planes, and special operations teams will be auctioned off to the highest bidder.'²¹

Characterising PMSCs

As the PMSC industry came to maturity, the call to differentiate between the various types of PMSCs became louder. PMSC-researcher Peter W. Singer structured PMSCs into three different types, based on their distance to the battlefield:

1. **Military Provider Firms:** These firms send in soldiers who participate in the actual fighting (combat-protection) or provide the client with commanders who direct the local troops, e.g., South African-based Executive Outcomes, US-based Academi, formerly known as Blackwater, Canadian-based GardaWorld Corporation (including former British-based Aegis Defence Services) and the Wagner Group.
2. **Military Consultant Firms:** These firms provide services to their clients in the field of military advice and training inherent to the execution of military operations, e.g., US-based MPRI (Military Professional Resources Incorporated), or the Netherlands-based Triangular Group Academy.
3. **Military Support Firms:** This last type of PMSC provides its clients with services in the field of logistics, transportation, and operational capabilities, e.g., US-based Kellogg, Brown and Root, US-based Supreme Group and Spanish-based Golden Owl, specializing in providing international open-source intelligence and investigation.²²

Four reasons can be identified for states to use PMSCs in armed conflict: flexibility, plausible deniability, professionalism, and cost considerations.²³

First, PMSCs and PMCs are flexible and can quickly be moved to a potential global hot spot. These organisations lack long political and bureaucratic decision-making processes to mobilise and prepare the necessary troops for deployment. Many PMSCs indicate that they can be ready at short notice. Exiting a conflict area or repatriation is also easy and can take place directly after a task has been completed.²⁴

²⁰ Ibidem, 51.

²¹ Sean McFate, *The new rules of war. Victory in the age of durable disorder*, first edition (New York, William Morrow/HarperCollins Publishers, 2019) 9.

²² Peter Singer, *Corporate Warriors. The rise of the privatized military industry*, updated edition, (Ithaca, Cornell University Press, Cornell Studies in Security Affairs, 2008) 91.

²³ Parth Raman and Maria Diandra Opre, 'Private Military Companies: empowerment of state of privates?' *The Daily Guardian*, 23 August 2023. See: <https://thedailyguardian.com/private-military-companies-empowerment-of-state-or-privates/>.

²⁴ Raman and Opre, 'Private Military Companies'.

Second, it is not always clear who is responsible for the deployment of the PMSCs. By denying involvement top government officials avoid responsibility.²⁵ Moreover, state authorities sometimes deliberately try to cover their involvement in a conflict with the veil of ambiguity. While governments are held accountable for the deaths and injuries of their soldiers, PMSCs do not have to publicly report their casualty numbers.²⁶ In other words, PMSCs allow states to shirk responsibilities and to deny any involvement in frontline actions.

Third, PMSC-operators are well-trained professionals. They are often recruited from the 'elite forces of the best-trained armies in the world'.²⁷ A 2014 study found that PMSC-operators possess many military and special forces skills, can perform a variety of missions and can quickly adapt to the changing demands of a mission.²⁸

Fourth, deploying PMSCs can be a low-cost solution. How many nations are willing to pay for PMSC services cannot be ascertained from public sources, but the activities of a PMSC are based on a business model. In addition, it is often claimed that PMSCs are more cost-effective than standing armies. Governments that hire PMSCs do not have to take care of remittances for the purpose of pensions, health care, housing benefits, etc.²⁹

Russian PMSCs

The next two sections portray PMSCs operating on the Russian and Ukrainian side. In some cases, these PMSCs abide to the aforementioned characteristics of PMSCs, but in others any resemblance to these characteristics is hard to find. It is difficult to indicate what the share of PMSCs on either side in the Russo-Ukrainian War has been so far. Although the warring parties are very reluctant to specify the exact number of combatants participating in this war, it can be assumed that on both sides it is several hundred thousands, the majority on the Russian side. It is estimated that no more than about 35,000 operators of PMSCs ever participated in combat, a small number compared to the total

number of combatants. However, this is only a quantitative indication, qualitatively it is different. It can be noted that on both sides PMSCs sometimes formed the main effort in the operations, such as at Kyiv (February 2022), Mariupol (May 2022) and Bakhmut (August 2022 to May 2023). In fact, it is even believed that Wagner's forces were a decisive factor in the Battle for Bakhmut.

The Wagner Group

The origin of the Wagner Group, known in Russia as ChVK Vagner,³⁰ is not clear. In September 2022, Russian businessman Yevgeny Prigozhin claimed to be the founder and owner of the Wagner Group.³¹ This may have been grandstanding on the part of Prigozhin, as it has been concluded by some that Dmitry Utkin, a former lieutenant colonel of the GRU, was the founder of the Wagner Group and created it in 2013 from remnants of the former Hong-Kong based PMSC Slavonic Corps. According to journalistic research group Bellingcat, Utkin was not the initiator of the Wagner Group but worked at the Wagner Group from its inception and had a strong influence on its image. It is believed that the Wagner Group owes its nom-de-guerre Wagner to Utkin's 'obsessive fascination' for the Third Reich. Richard Wagner was Adolf Hitler's favourite composer.³² *The Bell*, a website run by

25 Wojciech Pałka, *The awakening of Private Military Companies*, special report (Warsaw, Warsaw Institute, 20 August 2020) 9.

26 Mik Dijkman, *Soldiers of fortune. The Wagner Group as tool for Russian grand strategy* (Breda, Netherlands Defence Academy, Military Strategic Studies master thesis, 2023) 34.

27 Nikola Zadzorova, 'Privat Military Companies: an efficient way of meeting the demand for security', electronic paper, *E-International Relations*, 20 September 2015. See: <https://www.e-ir.info/2015/09/20/private-military-companies-an-efficient-way-of-meeting-the-demand-for-security/>.

28 Jutta Joachim and Andrea Schneiker, 'All for One and One in All: Private Military Security Companies as Soldiers, Business Managers and Humanitarians', *Cambridge Review of International Affairs*, 27 (2014) 2, 254-259.

29 Marina Caparini and Moncef Kartas, *Private Military Companies*, DCAF Background (Geneva, Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces, 2006) 2.

30 ChVK stands for Chastnyye Voyennyye Kompanii, which means Private Military Company.

31 Pjotr Sauer, 'Putin ally Prigozhin admits founding Wagner mercenary group', *The Guardian*, 26 September 2022. See: <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/26/putin-ally-yevgeny-prigozhin-admits-founding-wagner-mercenary-group>.

32 'Putin chef's kisses of death. Russia's shadow army's state-run structure exposed', *Bellingcat*, 14 August 2020. See: <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2020/08/14/pmc-structure-exposed/>.

independent Russian investigative journalists, claims that the creation of the Wagner Group derives from an initiative of some senior Russian officers after attending a presentation by Eeben Barlow, founder of the South-African-based PMSC Executive Outcomes. Prigozhin was chosen as Wagner's leader because of his already close contacts with the Russian Defence Ministry as the Kremlin's main caterer at social events and dinner parties.³³ In short, there is still much uncertainty about the origin of the Wagner Group.

Wagner Group's main training camp was located at the Molmino base in Russia's Krasnodar region, which is also home to the 10 Spetsnaz Brigade, belonging to the GRU.³⁴ This suggests an intimate relationship between the Wagner Group and the GRU, although it has never been openly confirmed by Russian authorities. The assumed connection with the GRU might imply a degree of professionalism mentioned before as a PMSC characteristic. The fact that the Russian authorities never openly confirmed the relationship could refer to the characteristic of plausible deniability. After its founding, the

Wagner Group soon became active during the annexation of Crimea and later during the armed conflict in the Donbas region and Syria. Their area of operations includes the African continent with active commitments in Libya, Mali, Central African Republic, Niger, and Sudan, but also in countries like Venezuela and Sri Lanka.³⁵ This is often done at the invitation of the present rulers. Wagner's mission often involves protecting high-ranking individuals, maintaining order, supporting groups involved in internal conflicts, but in Africa they also provide the protection of gold and diamond mining enterprises.³⁶

From the summer of 2022, the bitter battle for Bakhmut between Wagner and Ukrainian forces raged for nearly a year, although experts disputed the city's strategic value. Prigozhin declared several times that Bakhmut was completely in Wagner's hands, although Ukrainian defenders managed to regain small parts of the city each time.³⁷ In late May 2023, President Zelensky admitted that Bakhmut lived only in the 'hearts of the Ukrainians', hinting at the fall of Bakhmut.³⁸ Meanwhile, Prigozhin made it clear he disagreed with the way the war was being conducted, criticising the then Russian Defence Minister Sergei Shoigu and Chief of Staff of the Russian Armed Forces, General Valery Gerasimov. Prigozhin, owner of Concord, a large business empire including the Wagner Group, the Internet Research Agency (IRA), also known as the Russian Trolls, and several media companies, skilfully used his media channels to openly express his dissatisfaction with the way the war was developing.³⁹ He also openly complained about the lack of sufficient logistical support from Russian forces while, at the time, the Wagner Group, despite suffering huge losses, was the only successful unit fighting for Bakhmut.⁴⁰

On Friday, June 23, 2023, emotions ran so high that Prigozhin decided to lead his Wagner group to Moscow. The mutiny took regular Russian troops completely by surprise. Without much opposition the Wagner group moved from the Donbas region to Rostov-on-Don in Russia and then headed towards Moscow.⁴¹ In the vicinity

33 Ibidem.

34 Sarah Fainberg, *Russian spetsnaz, contractors and volunteers in the Syrian conflict*, *Russian Visions*, No. 105, (Paris, Institut Français des Relations Internationales, 2017) 18.

35 Patrick Wouters, *Putin's private army. How the Wagner Group supports Russian strategy*, CSDS policy brief 19/2022 (Brussels, Brussels School of Governance, 2022) 3-4; *Deutsche Welle*, 'Where in the World Is the Wagner Group Active?' *Frontline*, 26 June 2023. See: <https://frontline.thehindu.com/news/russia-private-military-company-wagner-group-global-connections/article67010754.ece>.

36 Colin P. Clarke et al., 'Is Wagner pivoting back to Africa? Ukraine isn't the only place where America must counter Russia's mercenaries', *Foreign Affairs*, 11 May 2023. See: <https://www.foreignaffairs.com/africa/ukraine-wagner-pivoting-back-africa>.

37 Thomas d'Istria, 'Wagner and Putin claim the capture of Bakhmut, a city reduced to rubble', *Le Monde*, 24 May 2023. See: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/05/21/bakhmut-wagner-and-putin-claim-the-capture-of-a-city-reduced-to-rubble_6027450_4.html.

38 Matt Viser, Tyler Pager and Michelle Ye Hee Lee, 'Zelensky says destroyed Bakhmut now lives 'only in our hearts'', *The Washington Post*, 21 May 2023. See: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/05/21/zelensky-bakhmut-biden-g7-aid/>.

39 Tim Lister, Jim Sciutto and Mary Ilyushina, 'Exclusive: Putin's chef, the man behind the troll factory', *CNN Politics*, 17 October 2017. See: <https://edition.cnn.com/2017/10/17/politics/russian-oligarch-putin-chef-troll-factory/index.html>.

40 Friedel Taube, 'Who's who in the Prigozhin-Kremlin conflict?' *Deutsche Welle*, 25 June 2023. See: <https://www.dw.com/en/whos-who-in-the-prigozhin-kremlin-conflict/a-66021700>.

41 Jason Blazakis et al., *Wagner Group. Evolution of a private army, special report* (New York, The Soufan Centre, 2023) 5.ssss

Ukrainian President Volodymyr Zelensky (left) during a military briefing: in February 2022 Redut was to play a significant role in the attack on Kyiv and the planned assassination of the Zelensky government

PHOTO OFFICIAL WEBSITE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE

of the city of Voronezh, about 500 kilometres south of Moscow, the Wagner group was attacked by Russian helicopters. Five helicopters and a fixed-wing airplane were shot down by Wagner forces, killing 13 Russian crew.⁴² The following day, in the evening of June 24, Prigozhin announced the end of the action. Putin was furious and called the coup ‘a stab in the back of our nation and our people’.⁴³ Nearly two months later, on Wednesday, August 23, 2023, a business plane crashed en route from Moscow to St. Petersburg. According to Russian aviation authorities, ten prominent members of the Wagner Group were among the victims, including Yevgeni Prigozhin, Dmitry Utkin and Valery Chekalov.⁴⁴ The Kremlin denied any involvement in the crash, leaving a veil of obscurity on the real circumstances of the crash. Since the death of Wagner’s top leadership, information on the Wagner group has been rather vague. According to several sources Wagner is likely to be divided in separate units as part of the National Guard, Rosgvardiya, PMC Redut and the so-called Africa Corps.⁴⁵ It seems

the Kremlin is doing everything possible to prevent future uprisings of these PMSCs.

Redut

Redut, a much lesser-known PMSC than the Wagner Group, was founded in 2008. It initially belonged to the family of anti-terrorist PMSCs.

- 42 Max Rust, ‘Where is Wagner: Map of Rostov and Voronezh in Relation to Moscow’, *The Wall Street Journal*, 26 June 2023. See: <https://www.wsj.com/livecoverage/russia-wagner-prigozhin-putin/card/map-of-rostov-and-voronezh-in-relation-to-moscow-gauy4DQzzDVIwoYLDenD>.
- 43 Pjotr Sauer and Andrew Roth, ‘Putin accuses Wagner chief of treason and vows to ‘neutralize’ uprising’, *The Guardian*, 24 June 2023. See: <https://www.theguardian.com/world/2023/jun/24/vladimir-putin-accuses-wagner-chief-treason-vows-neutralise-uprising>.
- 44 Nicola Smith, ‘Jet crash victim who died alongside Prigozhin’, *The Telegraph*, 24 August 2023. See: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/08/24/prigozhin-wagner-plane-crash-victims/>.
- 45 Pjotr Sauer, ‘How Russia is recruiting Wagner fighters to continue war in Ukraine’, *The Guardian*, 9 November 2023. In the summer of 2022, a hugely bitter battle raged for nearly a year between Wagner and Ukrainian forces over Bakhmut, although experts disputed the city’s strategic value; Nicodemus Minde, ‘Russia’s Africa Corp – more than old wine in a new bottle’, *Institute for Security Studies*, 7 March 2024. See: <https://issafrika.org/iss-today/russias-africa-corps-more-than-old-wine-in-a-new-bottle>.

It was the intention of the Russian General Staff that Redut would become an apprehensive competitor to the Wagner Group

The company Antiterror-Orel was officially registered in 2003, in the city of Orel, as a 'non-governmental education and training centre'. The company's training centre was set up by former Special Forces agents, who lived in the city. Antiterror-Orel served as the basis for the creation of Redut-Antiterror, later developing into Redut. The initial Redut organisation was largely composed of Russian ex-military personnel, drawn from the 45th Special Forces Regiment of the Russian Airborne Forces. Reportedly, Redut has particularly close ties to the Russian Ministry of Defence.⁴⁶ Assumably, many contractors belonging to Antiterror-Redut worked in Afghanistan from 2004-2006 and 'served later in Ukraine and Syria under the banner of the Slavonic Corps and the Wagner Group'.⁴⁷

PHOTO ANP/AFP, GENYA SAVILOV

According to insiders, Redut is entirely under the control of the GRU. The PMSC asserts complete loyalty to Russia's state institutions as it depends on it for ammunition, equipment, and logistics. Nevertheless, the group still enjoys a certain degree of autonomy, but not comparable with the latitude claimed by the Wagner Group.⁴⁸ Russian oligarch Gennady Timchenko, a former KGB officer and close acquaintance of Putin, is the one who benefits most from Redut. On the recommendation of a few senior GRU officers, Redut was tasked to secure Timchenko's energy company Stroytransgaz, which belongs to his privately owned investment conglomerate Volga Group.⁴⁹

46 Åse Gilje Østensen Tor Bukkvoll, 'Russian use of Privayte Military and Secutity Companies – the implications for European and Norwegian security', FFII-report 18/01300 (Kjeller, Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI)- Norwegian Defence Research Establishment, 2018) 24-25.

47 Candace Rondeaux, *Decoding the Wagner Group. Analyzing the Role of Private Military Security Contractors in Russian Proxy Warfare* (Washington, D.C., New America, 2019) 34.

48 Nicholas Chkhaidze, 'PMC Redut. The Wagner Group's potential replacement', situation reports, *Geopolitical Monitor*, 30 August 2023. See: <https://www.geopoliticalmonitor.com/pmc-redut-the-wagner-groups-potential-replacement/>.

49 Matthew Luxmoore and Benoit Faucon, 'Russian Private Military Companies move to take over Wagner fighters', *The Wall Street Journal*, 5 September 2023. See: <https://www.wsj.com/world/russia/russian-private-military-companies-move-to-take-over-wagner-fighters-a568f938>.

Belarusian soldiers from the Kastuś Kalinoŭski regiment, made up of Belarusian opposition volunteers formed to defend Ukraine, prepare a 120mm mortar to fire at a front line position near Bakhmut in the Donetsk region, April 2023

Until 2022, Redut was mainly concerned with anti-terrorism and security tasks, although they also operated in Syria with two detachments of approximately 60 contractors. It was the intention of the Russian General Staff that Redut would become an apprehensive competitor to the Wagner Group, as the Wagner Group was becoming less controllable. On 24 February 2022, during the start of the war, Redut was to play a significant role in the attack on Kyiv and the planned assassination of the Zelensky government. The deputy head of the GRu, Lieutenant-General Vladimir Alexeyev, had made plans for this part of the Russian attack on Ukraine, and made Anatoly Karazyi, a former

intelligence officer of the Wagner Group, head of this Redut unit. Redut recruited many former Wagner members in the period prior to the Russo-Ukrainian war, which infuriated Wagner chief Prigozhin. Redut suffered heavy losses of up to 90 percent of their strength during the advance to Kyiv in the first weeks of the war. Due to the weakening of Redut, Prigozhin's Wagner Group became the leading PMSC during this war.⁵⁰

50 Roland Oliphant, 'Inside ambitious mercenary outfit Redut, the Wagner rival linked to the Russian spy service', *The Telegraph*, 24 August 2023. See: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/08/24/redut-russia-yevgeny-prigozhin-plane-crash-rival/>.

In early 2023, Russia's Prime Minister Mikhail Mishustin authorized Gazprom Neft, a subsidiary of Russian energy giant Gazprom, to establish its own PMSC. The new PMSC was founded in the city of Omsk, under the name Gazprom Neft Security. It was led by former high-ranking members of Russia's Federal Security Service (FSS) and the Ministry of Internal Affairs.⁵¹ The three main units that came under Gazprom Neft Security were Fakel (Torch), Potok (Stream) and Plamya (Flame) and were placed under the control of the Russian Ministry of Defence.⁵² In April 2023, the Russian Ministry of Defence forced members of Potok to sign contracts for Redut to fight under their leadership in the Russo-Ukrainian war.⁵³ Gazprom never admitted its involvement in the formation of PMSCs; instead, in the past, the company sought to project a traditional Western corporate image to trading partners in Europe.⁵⁴

Also, in April 2023, the British secret service announced that the Russian authorities were in the process of creating a new PMSC that, alongside Redut, could counterbalance the Wagner Group.⁵⁵ Although no names were mentioned by the British service, it quickly appeared to be PMSC Convoy, with its own *Telegram* channel. The driving force behind PMSC Convoy is Sergey Aksyonov, head of Crimea's Kremlin-backed government. Born in Moldova, Aksyonov was a businessman who may have had links with organised crime. After the annexation of Crimea in 2014, Putin appointed him head of the Crimean government. In the summer of 2023, PMSC Convoy made frantic attempts to recruit fighters through its *Telegram* channel. According to estimates, PMSC Convoy includes several hundred contractors, operating mainly in Crimea and in the Kherson region. The story that Convoy fighters had to sign two contracts, one for Convoy and one for the Russian Ministry of Defence, indicates that Russian authorities are keen to keep a much tighter grip on Russian PMSCs.⁵⁶

PMSC Patriot, established by the Russian authorities, made its first appearance in Syria in 2018. Patriot had initially focused on VIP protection, but soon this task shifted to combat missions in Syria and the Central African Republic.⁵⁷ Patriot, also participating in the Russo-Ukrainian war, has strong ties with former Russian Defence Minister Shoigu.⁵⁸ According to *Ukrainska Pravda* Patriot contractors were reportedly spotted fighting around Vuhledar in the Donbas region in late 2022.⁵⁹ Even with PMSC Patriot, it can be seen that the Russian authorities, especially former Minister Shoigu, wanted tighter control over the deployment of PMSCs.

From the Russian point of view, these so-called PMSCs do not conform to the usual conceptions of PMSCs as they exist at the whim of the Kremlin. All PMSCs associated with Russia maintain close relationships, often covert, with the Kremlin and are supported with ammunition, transport, training facilities, and equipment to varying degrees by the Russian government.

- 51 Sergey Sukhankin, 'The 'Privatization of Force' presses on in Russia, Part one', *The Jamestown Foundation*, 27 February 2023. See: <https://jamestown.org/program/the-privatization-of-force-presses-on-in-russia-part-one/>.
- 52 Karolina Hird et al., 'Competition among Russian private military companies (PMCs) is likely increasing in Bakhmut', Russian Offensive Campaign Assessment (Washington, D.C., Institute for the Study of War, 26 April 2023). See: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-april-26-2023>.
- 53 'It's not just Wagner, at least three Gazprom-linked private military companies now have fighters in Ukraine', *Meduza*, 16 May 2023. See: <https://meduza.io/en/feature/2023/05/16/it-s-not-just-wagner>.
- 54 Polina Ivanova, Christopher Miller and Max Seddon, 'Stream' and 'Torch'. The Gazprom-backed militias fighting in Ukraine', *Financial Times*, 1 June 2023. See: <https://www.ft.com/content/4dd0aa0a-4b37-4082-8db0-0b969c539677>.
- 55 British Defence Intelligence, 'Intelligence Update', *Twitter (X)*, 4 April 2023. #StandWithUs#.
- 56 Grégoire Sauvage, 'New Russian militia Convoy rises as Wagner Group gets too big to control', *France24*, 4 August 2023. See: <https://www.france24.com/en/europe/20230408-new-russian-militia-convoy-rises-as-wagner-group-gets-too-big-to-control>.
- 57 Sergey Sukhankin, 'Russia's New PMC Patriot. The Kremlin's Bid for a Greater Role in Africa?' *The Jamestown Foundation*, 1 August 2018. See: <https://jamestown.org/program/russias-new-pmc-patriot-the-kremlins-bid-for-a-greater-role-in-africa/>.
- 58 Ryan Bauer and Erik Mueller, 'Ukraine is breeding ground for Russian PMCs, RAND Corporation', 14 June 2023. See: <https://www.rand.org/blog/2023/06/ukraine-is-a-breeding-ground-for-russian-pmcs.html>; Edward Lucas, 'Big Bang Theory', *Center for European Policy Analysis*, 15 January 2023. See: <https://cepa.org/article/wagner-victory-new-russian-civil-war-is-now-under-way/>.
- 59 Tetiana Lozovenko, 'Shoigu deploys his Private Military Company, which compete with Wagner Group, to war against Ukraine', *Ukrainska Pravda*, 28 December 2022. See: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/12/28/7382706/>.

Ukrainian PMSCs

On the Ukrainian side, several PMSCs can be distinguished in name and, as on the Russian side, not all of these PMSCs associated with Ukraine meet the standards mentioned.

The Azov Battalion started as a militia, called Black Corps, and was founded by far-right politician Andriy Biletsky, leader of the ultra-nationalist organization Patriot of Ukraine.⁶⁰ Black Corps was initially funded by a non-state actor, Ukrainian oligarch Ihor Kolomoyskiy and can be classified as a PMSC.⁶¹ In 2013, Black Corps was used to repress the demonstrations around Maidan Square in Kyiv against President Viktor Yanukovich, seeking to strengthen the relations with Russia. Around 70 Black Corps fighters, together with other far-right groups, patrolled the streets of Kharkiv during the troubled weeks of March 2014. A month later Black Corps began focusing on the nascent conflict in the Donbas region. On May 5th, 2014, it was transformed into the Azov Battalion in the Ukrainian town of Berdiansk and became a special police unit of the Ukrainian Ministry of Internal Affairs, later switching to the National Guard of Ukraine.⁶² In May 2022, the Azov Battalion gained a somewhat notorious reputation for tenaciously holding out against Russian attackers in the Azovstal metal factory complex during the Battle of Mariupol.⁶³

Despite this heroic defence, the battalion is controversial due to its presumed right-wing extremist and neo-Nazi ideology, which made it vulnerable to the Russian propaganda machine.⁶⁴ From the start of its foundation, the Azov Battalion's symbol showed a strong resemblance with the Nazi's Wolfsangel, although the battalion's leadership claimed at the time that the symbol was in fact intended as the letters 'N' and 'I' crossed, standing for 'national idea'.⁶⁵ Since February 2023 the unit has formally been enlisted in the Ukrainian armed forces as the Azov Assault Brigade and is no longer a PMSC.⁶⁶

Between March and May 2023, unknown groups suddenly launched attacks from eastern Ukraine

The Azov Battalion is controversial due to its presumed neo-Nazi ideology, which made it vulnerable to the Russian propaganda machine

on the regions of Bryansk and Belgorod in the western part of the Russian Federation. In fact there were two different groups. The first group was the Russian Volunteer Corps (RVC), composed of Russian immigrants who opposed the Russian invasion of Ukraine. RVC was created in August 2022, and because it has no ties with the Ukrainian armed forces, it likely is

- 60 Tara John and Tim Lister, 'A far-right battalion has a key role in Ukraine's resistance. Its neo-Nazi history has been exploited by Putin', *CNN*, 30 March 2022. See: <https://edition.cnn.com/2022/03/29/europe/ukraine-azov-movement-far-right-intl-cmd/index.html>; Call sign Jerome, 'Active Units of Azov', *MilitaryLand*, 31 August 2023. <https://militaryland.net/news/active-units-of-azov/>.
- 61 Dave Bender, 'Ukraine: Battalion backed by Jewish billionaire sent to fight pro-Russian militias', *The Algemeiner*, 24 June 2014. See: <https://www.algemeiner.com/2014/06/24/ukraine-jewish-billionaires-batallion-sent-to-fight-pro-russian-militias/>.
- 62 John and Lister, 'A far-right battalion has a key role in Ukraine's resistance'; Jerome, 'Active Units of Azov'.
- 63 Michael Schwartz, 'Last stand at Azovstal: inside the siege that shaped the Ukraine war', *The New York Times*, 24 July 2022. See: <https://www.nytimes.com/2022/07/24/world/europe/ukraine-war-mariupol-azovstal.html>.
- 64 Sudarsan Raghavan et al, 'Right-wing Azov Battalion emerges as a controversial defender of Ukraine', *The Washington Post*, 6 April 2022. See: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/06/ukraine-military-right-wing-militias/>.
- 65 Shaun Walker, 'Azov fighters are Ukraine's greatest weapon and may its greatest threat', *The Guardian*, 10 September 2014. See: <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/10/azov-far-right-fighters-ukraine-neo-nazis>.
- 66 Rémy Ourdan, 'Azov Brigade is once again at heart of fighting in Donbas', *Le Monde*, 13 May 2024. See: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/05/13/azov-brigade-is-once-again-at-heart-of-fighting-in-donbas_6671268_4.html.

externally funded.⁶⁷ The group was founded and is still led by the famous Moscow-born neo-Nazi Denis ‘Nikitin’ Kasputin.⁶⁸ The RVC is known as far-right with ties to the Azov Assault Brigade. The second group was Freedom of Russia Legion (FRL), which also opposed the invasion of Ukraine and Putin’s policies. The group consists of defectors from the Russian Armed Forces and from units fighting alongside Russia. FRL was formed in March 2022 and is part of Ukraine’s International League, the foreign military unit of the Territorial Defence Forces of Ukraine. Therefore, FRL cannot be considered a PMSC. In Russia, on the other hand, the FRL is classified as a terrorist organization.⁶⁹

Ukraine was also supported by two foreign PMSCs, the first of which was the Kalinoŭski Regiment from Belarus. The regiment, established in 2014, has its name from the Belarusian and Polish hero Kastyŭ Kalinoŭski, who led an uprising against the Russian Empire in 1863.⁷⁰ On March 9th, 2022, the regiment participated in the Battle of Kyiv, where its deputy commander was killed. The regiment was integrated in Ukraine’s International League on 25 March 2022, so effectively no longer a PMSC. The second foreign PMSC was the American-based Mozart Group, formed in March 2022 by two former US Marine Corps colonels, Andrew Milburn and Andrew Baine, consisting of some 50 contractors from various Western nations. These contractors had mostly served in the Special Forces of their home nations. The

name was deliberately chosen as a contrast to the Russian Wagner Group. The Mozart Group gave advice and training to Ukrainian forces. In addition, they helped evacuate Ukrainian civilians from Bakhmut in the autumn of 2022.⁷¹ Contrary to all the other PMSCs who operate as military provider firms, this PMSC matches the criteria of being a military consultant or support firm. Funding came from wealthy Ukrainian immigrants in the United States and a Texas billionaire, but in November 2022, the Mozart Group quickly ran out of money. According to *The New York Times*, despite their highly appreciated evacuation operation in Donetsk, backers became less enthusiastic when they understood that the Mozart Group had recruited many contractors suffering from post-traumatic stress disorder and drinking problems. Moreover, Milburn and Baine had disagreements with each other, and the Mozart Group ceased to exist in early 2023.⁷²

Final remarks

The main purpose of this article is to provide an insight into the different PMSCs operating on both sides of the Russian-Ukrainian war. It may seem to many as if only the Wagner Group was active as a PMSC during this war, but nothing could be further from the truth. PMSCs were active on either side, Russian as well as Ukrainian. The Wagner Group became notoriously known for their incessant and determined fighting at Bakhmut and their ruthless manner of engaging the enemy. This created a very negative reputation for all PMSCs, but the Wagner Group was certainly not the only one acting this way. All the PMSCs involved in the Russian-Ukrainian war that were examined for this article, except for the Mozart Group, did not meet the characteristics of PMSCs and did not follow the rules and regulations as laid down in the Montreux Document.

There are, of course, other PMSCs in the world. The Netherlands Armed Forces also use PMSCs, insofar as they meet their requirements. For example, the Human Environment and Transport Inspectorate of the Dutch Ministry of

67 Robyn Dixon, Francesca Ebel and Mary Ilyushina, ‘Kremlin accuses Ukraine of violent attack in western Russia’, *The New York Times*, 2 March 2023. See: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/02/bryansk-russia-attack-ukraine-saboteurs/>.

68 James Kilner, ‘The Russian neo-Nazi hooligan who led an anti-Putin militia across the border’, *The Telegraph*, 4 March 2023. See: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/03/04/russian-neo-nazi-hooligan-who-led-anti-putin-militia-across/>.

69 Michael Schwartz, ‘They are Russians fighting against their homeland. Here’s why’, *The New York Times*, 12 Februari 2024. See: <https://www.nytimes.com/2023/02/12/world/europe/russian-legion-ukraine-war.html>.

70 Anne Applebaum, ‘To bring change to Belarus, a band of fighters is taking up arms in Ukraine’, *The Atlantic*, October 2022, 38-43.

71 Alex Choy, ‘Unarmed and unafraid: the Mozart Group in Ukraine’, *The SAIS Europe Journal of Global Studies*, April 2023. See: <https://www.saisjournal.eu/article/93-Alex-Choy-Unarmed-and-Unafraid.cfm>.

72 Jeffrey Gettleman, ‘Hard drinking and murky finances. How an American veterans group imploded in Ukraine’, *The New York Times*, 1 February 2023. See: <https://www.nytimes.com/2023/02/01/world/europe/american-veterans-ukraine-mozart.html>.

'Teddy Boy', 41, an American citizen from Los Angeles and currently a Russian contract military serviceman, talks to media visiting an improvised memorial for the Wagner PMC in central Moscow on June 21, 2024

PHOTO ANP/AFP, ANDREY BORODULIN

Infrastructure and Water Management issues licences to so-called Private Maritime Security Companies, a specialised type of PMSC that meets the Ministry's standards to provide armed protection to merchant ships transiting such hazardous maritime routes such as the Gulf of Aden.⁷³ Moreover, the Netherlands Armed Forces have a partnership with the Netherlands-based PMSC Triangular Group. This PMSC has grown rapidly since 2017 and is now providing not only parts of the general military training for the Netherlands Armed Forces but also shooting practice and the more specialised training for combat life saver and crowd and riot control. The Triangular Group meets the requirements set for them by the Netherlands Armed Forces.⁷⁴

One of the main questions that remains, however, is: what can be learned from the insights gained from this research into Russian and Ukrainian PMSCs? Well, the existence and

deployment of PMSCs is not a new phenomenon, and they will continue to be deployed on the future battlefield. It offers government leaders the opportunity to deny any direct involvement in a conflict by hiring a well-trained armed force. It should be noted that PMSCs may differ considerably from each other, from PMSCs directly participating in any combat zone to those with a merely supporting and advisory role. Moreover, abiding by the Montreux Document attaches a seal of approval to a PMSC, which additionally guarantees that the PMSC in question will respect human rights and international humanitarian law during operations. ■

73 Ministry of Infrastructure and Watermanagement, Private maritime security company (PMSC) licence. See: <https://english.ilent.nl/topics/security/private-maritime-security-company-pmsc-permit>.

74 Erik de Waard and Aron van der Beek, 'De adaptieve krijgsmacht. Praktijkervaringen van de flexibele schil, *Militaire Spectator* 193 (2024) (1) 1, 25.

‘Noodplan bescherming cultureel erfgoed maak je in vreedestijd’

Andrea Kieskamp en Edwin Maes constateren gebrek aan urgentie in Nederland

Een van de doelen van Rusland in de oorlog met Oekraïne is het wegvagen van de nationale identiteit van het buurland, mede door het vernietigen van cultureel erfgoed. Hetzelfde deden de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog met de Joodse gemeenschap in Nederland. Ander Nederlands erfgoed doorstond de oorlog, soms juist met hulp van de bezetter. De lessen uit 1940-1945 voor erfgoedbescherming lijken grotendeels vergeten. De *Militaire Spectator* sprak met Andrea Kieskamp en Edwin Maes, auteurs van het boek *Kunstabunkers en cultuurkaravanen* over de urgentie om voorbereidingen te treffen en noodplannen te maken. ‘Er is geen eenduidig beleid, alles is versnipperd in Nederland, en iedereen heeft zijn eigen prioriteiten’, zegt Edwin Maes. ‘En dat terwijl cultureel erfgoed meer dan ooit ook een speelbal in de informatieoorlog is.’ Andrea Kieskamp pleit voor een ‘Nationaal Coördinator Erfgoedbescherming’, die boven alle departementen zou moeten staan om snel besluiten te kunnen nemen en uitvoeren. Maar is dat echt nodig, want als het moet brengt Defensie de Nachtwacht toch snel even in veiligheid?

Andrea Kieskamp voerde de redactie van het eerder dit jaar verschenen boek *Kunstabunkers en cultuurkaravanen. De bescherming van cultureel erfgoed in de Tweede Wereldoorlog*.¹ ‘Ed Dumrese, directeur van Slot Loevestein, vroeg of ik een tentoonstelling zou kunnen maken over het erfgoed dat in de Tweede Wereldoorlog in het slot lag opgeslagen. Het ging om een deel van de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen, deelcollecties van het Nationaal Archief en de bibliotheek van een studentenvereniging uit Delft. Maar wat was er eventueel nog meer en hoe was dat op Loevestein terecht gekomen?’ De in samenwerking met Unesco opgezette tentoon-

stelling *Cultuur onder vuur – erfgoed beschermen in oorlogstijd* liep van september 2020-februari 2021 en verbond de Tweede Wereldoorlog met het heden, om bij bezoekers te benadrukken dat cultureel erfgoed nog steeds niet veilig is in gewapende conflicten. ‘In 2020 verscheen ook *Een wapen in vreedestijd*, een verontrustend advies van De Nederlandse Unesco Commissie over de naleving van het Haags Verdrag.’ In het in 1954 gesloten verdrag staan regels voor het beschermen van cultuurgooederen in oorlogstijd, maar Nederland heeft zijn zaken volgens het rapport zelf niet op orde. ‘Dat begint al bij het niet bijgewerkte register van het blauw-witte schildje dat aan gebouwen hangt die geen militaire inkwartiering mogen hebben en ook geen doelwit mogen zijn. Die lijst is niet goed bijgehouden.’

¹ Andrea Kieskamp (red.), Marion Anker, Edwin Maes en Tim Smeets, *Kunstabunkers en cultuurkaravanen. De bescherming van cultureel erfgoed in de Tweede Wereldoorlog* (Zutphen, Walburg Pers, 2024).

Andrea Kieskamp en Edwin Maes bij de kunstbunker in Paasloo

FOTO MILITAIRE SPECTATOR

Kieskamp realiseerde zich tijdens haar onderzoek steeds meer dat over de functie van Loevestein in de oorlog, het blauw-witte schildje en de rol van cultureel erfgoed tijdens conflicten niet veel bekend is bij het grote publiek. 'Toen ik bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het archief van de Inspectie Kunstbescherming ontdekte, viel de puzzel ook voor mij opeens in elkaar.' Een belangrijke startpunt vond Kieskamp in het rapport dat Jan Kalf, secretaris van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, in 1938 schreef aan zijn eigen directie en waarin hij aandrang op preventieve maatregelen voor het beschermen van cultureel erfgoed tegen oorlogsgevaar. Kalf pleitte voor de oprichting van een speciale geniecompagnie voor de kunstbescherming. De specialistische kennis van genisten zou van pas komen bij het aanwijzen of bouwen van kluizen en kelders voor erfgoedopslag. Zo ver kwam het niet, want de regering vond de aanbevelingen van Kalf te duur. Wel voerde hij in april 1939 een gesprek met majoor van de Generale Staf Bert Sas over hoe militairen konden worden voorgelicht over erfgoedbescherming. 'Een dag na de mobilisatie in augustus van

Andrea Kieskamp is auteur en zelfstandig projectleider tentoonstellingen, conceptontwikkelaar en onderzoeker voor musea, archieven en bibliotheken. Zij is tevens voorzitter van Blue Shield Nederland.
Edwin Maes is hoofd van de Sectie Cultuurhistorische Achtergronden & Informatie (CAI – 1 CMI Commando) van Defensie en als reserve luitenant-kolonel hoofd van de liaisongroep Cultureel Erfgoed van de landmacht.

dat jaar werd Kalf benoemd tot Inspecteur Kunstbescherming – onbezoldigd en hij stelde zijn pensioen uit – en uit het archief van zijn dienst blijkt hoe belangrijk zijn eigen initiatieven zijn geweest', vertelt Kieskamp. 'Het archief bestond uit 23 dozen zonder inventaris, maar wel chronologisch geordend. Ik heb van begin tot eind alle mappen doorgenomen en foto's en aantekeningen gemaakt, zo snel mogelijk werkend tijdens de coronacrisis omdat het archief zou worden overgedragen aan het Nationaal Archief en dan een tijdje niet toegankelijk zou zijn. Wat ik vooral bijzonder vond om te lezen is dat de bescherming van het

‘De bunker in Paasloo is een goed voorbeeld van de belangen die een bezetter kan uitspelen met cultureel erfgoed’

cultureel erfgoed in de Tweede Wereldoorlog in overleg met de bezetter is gebeurd. Het Nederlandse erfgoed, behalve het Joodse, was geen doelwit van de Duitsers. Later drongen de parallellen met de oorlog in Oekraïne en andere huidige conflicten tot mij door.’

Kunstbunkers en cultuurkaravanen gaat dieper in op wat er in de Tweede Wereldoorlog gebeurde met de collecties van het Rijksmuseum in Amsterdam, het Openluchtmuseum in Arnhem en de schuilplaats die Loevestein in het Rivierengebied aan archieven en objecten bood. Sommige topstukken, zoals de Nachtwacht, zwierven van een bunker in de duinen bij Castricum naar de grotten van de Sint-Pietersberg, terwijl in 1943 een in overleg met de Duitsers gebouwde kunstbunker in Paasloo werd opgeleverd, waarin onder meer ‘Het straatje van Vermeer’ (Gezicht op huizen in Delft) is bewaard. ‘De bunker in Paasloo is een goed voorbeeld van de belangen die een bezetter kan uitspelen met cultureel erfgoed’, zegt Kieskamp. ‘De Duitsers waren niet uit op het vernietigen van Nederlands erfgoed omdat ze Nederland zagen als een ‘broedervolk’ dat genazificeerd zou gaan worden. Het roven van Joods erfgoed/kunstbezit maakte deel uit van de Jodenvervolgning. Ik wil met het boek laten zien dat de algemene veronderstelling van het grote publiek, ‘de Duitsers wilden onze kunstschat-

stelen’ niet klopt. We hadden het geluk dat er samengewerkt kon worden met de bezetter, die níet uit was op het vernietigen van Nederlands erfgoed. Anders dus dan in Oekraïne, waar erfgoed wel doelbewust wordt vernield of gestolen.’

Missies naar Joegoslavië

In zijn hoofdstuk over kunstbescherming na de oorlog beschrijft Edwin Maes hoe speciaal aangestelde Britse en Amerikaanse reserve-officieren – ook wel Monuments Men genoemd – tijdens de bevrijding Nederlandse kunstschaten, monumenten en gebouwen veiligstelden. Hoewel de Inspectie Kunstbescherming na de oorlog verdween, leek het besef dat de krijgsmacht een taak had in het meedenken over de bescherming van cultureel erfgoed, ingedaald. Samenwerking tussen civiele en militaire kunstbeschermingsfunctionarissen, zoals Maes ze noemt, zou noodzakelijk zijn. Tijdens de Koude Oorlog lukte het echter slecht om militaire plannen en noodscenario’s van musea op één lijn met elkaar te brengen. De officier-kunstbeschermers, een reservist met een achtergrond als architect, bibliothecaris of museum-directeur, wist soms niet wat zijn taak precies was. Na de val van de Berlijnse Muur herdoopte de landmacht de functie in cultuurbeschermingsofficier, vallend onder de sectie Cultureel Erfgoed. ‘Het diepe besef dat het culturele en erfgoedbewustzijn bij militairen moest worden vergroot kwam pas begin jaren 90 met de missies naar voormalig Joegoslavië’, zegt Maes. Sinds die tijd gaan alle militairen die in een opwerktraject voor uitzending zitten voor lessen *cultural awareness* langs de School voor Vredesmissies in Harskamp. Maes: ‘Mijn sectie maakt erfgoedlijsten voor missiegebieden waar de Nederlandse krijgsmacht heen gaat. We doen dat op basis van werelderfgoeddata of via nationale erfgoedlijsten. We kunnen nooit alles meenemen, want de definitie van wat erfgoed is kan per belanghebbende partij verschillen. Kennis hebben van cultuur en erfgoed in het missiegebied is echter van groot belang voor het slagen van een missie. Zouden Nederlandse militairen bijvoorbeeld een kerkgebouw beschadigen in een religieus gebied, dan zal de bevolking zich tegen ons kunnen keren’. Het is essentieel maar ook

FOTO: BEELDANK NIMH

Een Nederlandse militair verzamelt wapens en munitie bij burgers in het Bosnische Sipovo: 'Het diepe besef dat het culturele en erfgoedbewustzijn bij militairen moest worden vergroot kwam pas begin jaren 90 met de missies naar voormalig Joegoslavië'

complex om de lijsten zo actueel mogelijk te houden, 'want de sentimenten rond monumenten kunnen van tijd tot tijd veranderen. In missiegebieden waar zulke dynamieken spelen is extra voorzichtig optreden geboden'.

Docenten van de sectie CAI geven twee keer per jaar aan de KMA een dag de les 'Cultuur tijdens militaire operaties'. De studenten leren dan wat cultuur en het belang daar van is, maar ook waar het Haags Verdrag voor staat. 'We begin-

nen de les altijd met het blauw-witte schildje en een foto van Oekraïne, zodat studenten meteen scherp zijn en in gedachten al lijnen trekken', zegt Maes. 'Ze krijgen opdracht een presentatie over een land te geven. Erfgoed en cultuur spelen een belangrijke rol bij militaire operaties, dat is de kern die bij de studenten moet blijven hangen. We noemen ook het iconoclasmie in Mali en Somalië, het vernietigen van religieuze kunst, met een link naar de Beeldenstorm, zodat studenten beseffen dat ook dat van alle tijden is.'

FOTO MILITAIRE SPECTATOR

De kunstbunker van Paasloo is nog steeds een bewaarplaats van erfgoed: 'De lessen uit de Tweede Wereldoorlog en de jaren daarvoor maken duidelijk dat maatregelen voor erfgoedbescherming in vreedstijd genomen moeten worden'

Schiet Defensie te hulp?

Volgens de derde hoofdtak van Defensie biedt de krijgsmacht hulp bij crises in eigen land. Het Territoriaal Operatiecentrum (TOC) coördineert de militaire inzet in Nederland en de civiel-militaire samenwerking. Als een museum dreigt te overstromen of een vijand valt Nederland binnen, komt Defensie dan meteen voorrijden om te helpen bij het evacueren van de collectie? 'Nee', luidt het duidelijke antwoord van C-TOC kolonel Michiel Verlinden, panellid tijdens een discussie bij de boekpresentatie op Slot Loevestein. 'We hebben daar niet de mensen en niet de middelen voor.' Maes vertelt dat hij kolonel Verlinden niet aan een lijst met al het erfgoed van Nederland heeft kunnen helpen, want zo'n digitale lijst bestaat niet. 'De situatie in Nederland is momenteel complex. Mijn sectie

had vroeger dikke boeken waarin per provincie stond wat erfgoed was. Maar het punt is dat Nederland gestopt is met het bijhouden van de registratie van de blauw-witte schildjes, de regering zag daar niet de noodzaak meer van. Heel wat panden hebben zo'n schildje, terwijl ze er geen recht op hebben, of collecties die erin ondergebracht waren zijn verhuisd, maar het schildje is blijven hangen. Daarnaast is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een eigen schildje gaan maken, waardoor er nu nationale en blauw-witte schildjes naast elkaar bestaan. Tevens bestaan er provinciale en gemeentelijke monumenten, wat tot een wirwar heeft geleid. Er bestaat geen landelijk systeem waarin alle Nederlandse monumenten en erfgoed per muisklik naar boven komen. Zwitserland en Oostenrijk hebben dat wel. Kieskamp vult aan:

‘In de jaren 90 kregen veel Rijksmonumenten een blue shield toegekend. Bij onroerend goed is dat een vrij eenvoudige procedure, maar bij collecties ligt dat anders. Zo heeft het Nationaal Archief bijvoorbeeld geen blue shield, terwijl het de basis vormt van onze democratie: een toegankelijke en dus controleerbare overheid. Het is ons onvervangbare nationale geheugen’.

Archiefstukken spreken vaak minder tot de verbeelding dan de Nachtwacht of Het meisje met de parel. ‘Grote musea als het Rijksmuseum in Amsterdam hebben een collectie-hulpverleningsplan en getraind personeel met expertise. Zij weten precies wat ze moeten doen bij een crisis. Maar vergeet niet dat er, onder het niveau van de absolute topstukken die altijd gered zullen worden, discussie kan zijn over de waarde van een gebouw of kunstobject. Mogelijkheden tot opslag zullen er altijd zijn of er wordt bijgebouwd, kijk naar de bunker in Paasloo, die nog steeds in gebruik is, tegenwoordig als depot van Museum de Fundatie in Zwolle. Maar uiteindelijk zal de ruimte toch beperkt zijn, wat keuzes noodzakelijk maakt’, zegt Kieskamp. ‘De instellingen moeten dat van tevoren in een plan vastleggen: wat doen we als het echt tot evacuatie komt?’

Dat Defensie in zo’n geval meteen vrachtwagens en helikopters heeft klaarstaan lijken sommigen als vanzelfsprekend aan te nemen. Maar dat ligt anders. Het Defensie Helikopter Commando op Gilze-Rijen heeft inderdaad helikopters die kunnen blussen en waarvan de bemanning ook in evacuaties getraind is. Het operationeel hoofdkwartier zou telkens moeten besluiten of er genoeg helikopters en crewleden zijn om aan een verzoek uit de culturele sector te voldoen. ‘Het heeft alles te maken met de veiligheidsregio’s’, legt Maes uit. ‘De veiligheidsofficier die daar geplaatst is koppelt het terug naar het Regionaal Militair Commando, waarvan de commandant uiteindelijk de beslissing neemt nadat hij centraal overleg heeft gehad. In noodsituaties zal telkens de vraag gesteld worden of er goedgevoelend een vitaal belang is. Dat is het natuurlijk wel, want het heeft te maken met iemands identiteit en hoe mensen zich voelen. Naast gevoelswaarde heeft er goedgevoelend ook een

‘De commandant nam zelf het initiatief, maar dat is een uitzondering’

economische waarde; er kunnen echter ook situaties zijn waarin het militaire belang voorgaat.’

De tijd dat alles overzichtelijk was – voor de Tweede Wereldoorlog had Nederland honderd topmonumenten – is al lang voorbij. ‘In sommige Veiligheidsregio’s werken culturele instellingen samen met de regio, bijvoorbeeld Den Haag, maar in andere regio’s gebeurt dat niet. Mocht in zo’n regio iets gebeuren, dan staan museumdirecteuren op achterstand en zullen zij moeten proberen de autoriteiten te overtuigen dat hun collectie gered moet worden’, zegt Maes. ‘Het is individueel ingesteld, op basis van persoonlijke contacten. De majoor die namens Defensie naar iedere Veiligheidsregio is afgevaardigd heeft een ondersteunende taak. Zelf ben ik voor het laatst gebeld in 2014, door de Commandant Nationale Operaties, toen het Kröller-Müller Museum bedreigd werd door een natuurbrand. Defensie stelde drones ter beschikking om brandhaarden te kunnen ontdekken op de grond. De commandant vroeg of het museum ontruimd moest worden, maar dat bleek door voorzorgsmaatregelen, zoals vuurvrije compartimenten, uiteindelijk niet nodig. De commandant nam dus zelf het initiatief, maar dat is een uitzondering. Na de overstromingen in Limburg in 2021 kreeg ik de vraag waarom de krijgsmacht niets gedaan had, waarop ik moest antwoorden: Defensie heeft vooral een ondersteunende rol. Musea en andere instanties met cultureel erfgoed zijn afhankelijk van mensen die zich in geval van nood opwerpen.’ Die laatste opmerking van Maes

roept de herinnering wakker aan kartrekkers als Jan Kalf.

In de Tweede Wereldoorlog lukte het door de inzet van mensen als Kalf en enkele instanties gebouwen, schilderijen, andere kunstschaten en papieren collecties te redden. In de moderne tijd zijn daar de digitale collecties bijgekomen, wat het geheel nog omvangrijker heeft gemaakt. 'Instanties als de Koninklijke Bibliotheek hebben intussen ook van de beveiliging van digitale collecties tegen hackaanvallen of andere calamiteiten een prioriteit gemaakt en daarvoor noodscenario's ontworpen', vertelt Kieskamp. 'En het bewaren van *digital-born* documenten, waarvan nooit papieren versies bestaan hebben, is ook buiten tijden van crisis een uitdaging.'

Onderwijs en oefeningen

De impact van de Russische invasie op de Oekraïense erfgoedsector is immens. 'Er gaan verhalen dat de Russen kunst die ze in beslag nemen verkopen op de zwarte markt, terwijl andere objecten worden vernietigd', zegt Maes. 'Het is een bewuste campagne om de Oekraïense identiteit weg te vagen, inclusief immaterieel erfgoed, zoals de taal.' Hij wijst er op dat erfgoed ook wordt misbruikt op social media. Zo verspreiden de Russen aan het begin van de eFP-missie van de NAVO in Litouwen een foto van een Duits pantservoertuig op een Joodse begraafplaats, waar ook een herdenkingsmonument staat voor Joden die daar in de Tweede Wereldoorlog zijn geëxecuteerd. De foto ging de wereld rond en leidde, niet alleen in Israël, tot woedende reacties. 'Maar de foto was nep: de Russen gebruiken erfgoed schaamteloos als *tool* om de opinie te beïnvloeden en landen of groepen tegen elkaar op te zetten.' Wie erfgoed zonder militaire noodzaak kapotschiet of vernietigt – een officiële oorlogsmisdaad – moet er rekening mee houden dat dat tegenwoordig meteen op social media staat. Dat kan helpen bij bewijsvoering en de afgelopen jaren zijn er ook veroordelingen geweest.

Sinds de annexatie van de Krim door Rusland in 2014 is erfgoed een politiek onderwerp en door de verdere bezetting van delen van Oekraïne sinds 2022 is het volgens Maes momenteel zelfs

'hot': 'Er worden nu ook militaire erfgoedcursussen gegeven in Ierland, Polen, Griekenland, Oostenrijk en Frankrijk. Behalve de Amerikaanse en Britse cursussen dienen de meeste als basiscursus: een week lang komen allerlei sprekers iets vertellen over het Haags Verdrag, wat een militair wel en niet mag doen en hoe een museum te evacueren. Het blijft heel theoretisch. De Britten en Amerikanen trainen praktischer, met scenario's waarin deelnemers onder tijdsdruk van drie minuten een advies moeten uitbrengen aan de commandant. Tijdens een echte militaire operatie is die tijd waarschijnlijk veel korter. De Amerikanen hebben reservisten met ervaring in de erfgoedsector. De vraag is natuurlijk steeds: hoe positioneert iemand zich als reservist binnen een bestaande militaire staf met als doel adviezen over erfgoedbescherming goed te laten landen? In Oostenrijk heb ik bij een oefening meegemaakt dat deelnemers voor de keuze stonden wat te beschermen. De meesten kozen voor een monumentaal gebouw, maar het object dat instandgehouden moest worden bleek een oud, lelijk gebouw, waarin een belangrijk archief bleek te liggen over de regio.'

Maes vertelt dat in Frankrijk enkele conservatoren van militaire musea ook reservist zijn. 'Zij gaan mee op buitenlandse missies om naar de plaatselijke musea te kijken. Wel in uniform, wat niet altijd goed overkomt bij de lokale bevolking.' De Amerikaanse strijdkrachten hebben een groot aantal reservisten die ingezet worden bij vraag of behoefte. 'In Nederland is het omgekeerd: wij hebben weinig mensen, maar geven les en proberen het belang van cultureel erfgoed bij militairen tussen de oren te krijgen. De sectie CAI is klein, maar heeft vergeleken met andere landen het grootste bereik in de eigen krijgsmacht doordat we in de missie-oriëntatie op de School voor Vredesmissies zitten. Dat is uniek in de NAVO. In CDS-aanwijzing A-700 staat immers dat alle militairen die op uitzending gaan iets moeten weten over cultuur, gewoonten, omgangsvormen en cultureel erfgoed.'

De sectie CAI heeft een erfgoedlijst heeft opgesteld voor Litouwen en werkt aan zo'n

zelfde lijst voor Bosnië. Maes: 'We hebben een Cultureel Erfgoed Beschermings-handboek geschreven in het Nederlands en Engels, dat we aan het toetsen zijn bij oefeningen. Vorig jaar hebben we dat bij Joint Cooperation gedaan, de grootste NAVO CIMIC-oefening in Europa, die werd gehouden in Nienburg (Duitsland). Er zat een scenario bij waarin een partij erfgoed wilde beschermen, terwijl een andere het dreigde te vernietigen. Deelnemers aan de oefening moesten gaan praten met instanties met als uitgangspunt het behoud van het erfgoed. Ze moesten daarna een advies geven aan de commandant. Ik merk dat er steeds meer behoefte is bij militairen om met zulke scenario's te oefenen.'

Nationaal Coördinator Erfgoedbescherming

Aan het einde van het boek schetst Kieskamp een ideale situatie, waarin het veiligstellen van het erfgoed tot in de puntjes geregeld is, de vrachtwagens klaarstaan en Defensie voor de beveiliging en routeplanning zorgt. Met een opmerking van die strekking zette zij het publiek tijdens de boekpresentatie even compleet op het verkeerde been. De werkelijkheid is namelijk heel anders. Defensie schernt graag met de leus 'beschermen wat ons dierbaar is'. Die wordt kennelijk vaak verkeerd begrepen, want, zegt Kieskamp, 'Nederlanders lijken te denken dat de krijgsmacht het wel even oplost als er echt oorlog komt of als er rampen gebeuren. Admiraal Rob Bauer heeft er niet voor niets op gewezen dat Nederlanders er niet bij stilstaan dat een militaire dreiging acuut zou kunnen worden. Nederlanders hebben nog steeds het gevoel dat ze veilig zijn, maar de maatschappelijke weerbaarheid is gering.' Dat is zorgwekkend, omdat bij oorlog of rampen burgers nauw betrokken zullen moeten zijn bij het redden van erfgoed. Bevoegdheden bij Defensie om zelf actie te ondernemen zijn er in elk geval niet, hoewel dat misverstand wel in de erfgoedsector lijkt te leven. Terecht is er veel aandacht voor het uitrusten van militairen met cultural awareness, want het verloop van een militaire missie kan door gebrek aan culturele kennis een andere, ongewenste uitkomst krijgen. 'Wat het culturele erfgoed in Nederland zelf betreft zouden we naar een *next level* toe

moeten, met aan de leiding iemand die het algemeen belang boven het departementsbelang stelt: noem het een Nationaal Coördinator Erfgoedbescherming', zegt Kieskamp. 'De droom die ik aan het einde van *Kunstabunkers en cultuurkaravanen* beschrijf is een situatie waarin de betrokken ministeries elkaar bij oorlog of rampen blindelings vinden en een goed doordacht noodplan in werking zetten. De lessen uit de Tweede Wereldoorlog en de jaren daarvoor maken een ding absoluut duidelijk: maatregelen voor erfgoedbescherming moeten in vredestijd worden genomen.' ■

Tussen hoop en haat

Pien van der Hoeven

Hoe kan het dat een dichtbevolkte strook land tot puin wordt geschoten en tienduizenden mensen sterven, terwijl de wereld toekijkt? Het antwoord ligt in de vraag besloten: de wereld kijkt niet echt toe. De Gazastrook is omheind en sinds 2007 afgegrensd. Wie erin of eruit wil, moet langs een zwaarbewaakte grenspost zien te komen. Journalisten worden niet toegelaten. Palestijnse journalisten binnen Gaza worden door het Israëlische leger gevangengenomen of vermoord. De Gaza-oorlog was het afgelopen jaar het dodelijkste conflict voor journalisten sinds de Committee to Protect Journalists begon met het registreren van de moord, mishandeling en opsluiting van journalisten. 134 journalisten kwamen er dit jaar al om, 71 belandden in de gevangenis.¹ Bronnen met nieuws uit Gaza zijn dus schaars en in de Israëlische media klinken ze al helemaal niet door. Alleen in de links-liberale krant *Haaretz* lees je nog over het Palestijnse lijden. Andere media verlaten zich geheel op de bronnen van de Israëlische regering en krijgsmacht. Hier zijn mechanismes te herkennen die in werking treden wanneer oorlog uitbreekt: de rijen worden gesloten – het *rallying 'round the flag*, al bezongen in een lied uit de Amerikaanse Burgeroorlog – en men doet er het zwijgen toe. 'Patriotic silence' noemde de *Manchester Guardian* dat tijdens de Boerenoorlog, toen de andere Engelse kranten zich onthielden van kritiek op de eigen regering en over het Boerenleed zwegen.² Mensen onderschatten vaak hoe moeilijk het is voor journalisten om met nieuws te komen dat het publiek onwelgevallig is. Bestaat er een – bijvoorbeeld door oorlog afgedwongen – maatschappelijke consensus dan is het, ook in een democratie, heel lastig om een afwijkend geluid te laten horen.

Vijftien jaar geleden lukte het een moedige Israëlische journalist wel om de vaderlandse stilte over het Palestijnse lijden in Gaza te doorbreken. Deze journalist was Shlomi Eldar. Hij was bezig het journaal van vijf uur te presenteren op Kanaal 10 van de Israëlische televisie, toen zijn mobiele telefoon ging. Hij zag de naam Izzeldin Abuelaish oplichten op het scherm. Dat was de Palestijnse arts die hij ontmoet had bij de grenspost in een van zijn mislukte pogingen om als journalist de Gazastrook binnen te komen. Tot Eldars verbazing bleek Abuelaish twee keer per week de grens over te gaan naar zijn werk in een Israëlisch ziekenhuis. Hij was de eerste Palestijn die tot de medische staf van een Israëlisch ziekenhuis behoorde. Voor Abuelaish was iedere patiënt een mens, die hij ongeacht ras en religie behandelde. Bovendien bood zijn werk in het medisch gezien hoogwaardige Israëlische ziekenhuis de mogelijkheid ook Palestijnse patiënten uit zijn eigen kliniek in Gaza beter van dienst te zijn. Aangezien Abuelaish vloeiend Hebreeuws sprak, fungeerde hij voor Eldar als een waardevolle bron voor de situatie in Gaza. Nu belde Abuelaish echter tijdens de uitzending en dus kon Eldar niet opnemen. Maar Abuelaish bleef maar bellen. En toen deed Eldar iets uitzonderlijks. Hij nam midden in het journaal de telefoon op en zette hem op de speaker. 'Ze hebben mijn huis beschoten! Ze hebben mijn dochters gedood!',³ hoorde het Israëlische publiek de dokter wanhopig schreeuwen. 'Oh, Shlomi, Oh God, Oh Allah, mijn dochters zijn dood.' Op de achtergrond was het gehuil te horen van zijn andere kinderen, van wie er twee levensgevaarlijk gewond waren. Een tank van het Israëlische leger had het huis van de familie per abuis onder vuur genomen.

Shlomi hield Abuelaish aan de lijn in de uitzending, terwijl hij ondertussen probeerde uit te vinden waar diens huis in Gaza was, contact met het leger legde en ambulances naar Gaza dirigeerde. Onder de kijkers bevond zich ook de toenmalige Israëlische premier, Ehud Olmert, voor wie het dramatische telefoongesprek op de televisie een belangrijke factor geweest schijnt te zijn in de beslissing om over te gaan tot een eenzijdig staakt-het-vuren.

Abuelaish is een bijzondere man. Hij heeft de afgelopen vijftien jaar zijn verdriet ingezet voor de vrede en probeert de neerwaartse spiraal van haat en wraak te doorbreken. Hij schreef het boek *I Shall Not Hate*. Dit voorjaar verscheen de gelijknamige documentaire, die recent opnieuw gedraaid is door Movies that Matter in het Haagse filmhuis. De documentaire is indrukwekkend. We zien een dokter die via de gezondheidszorg bruggen bouwt tussen elkaar vijandig gezinde gemeenschappen. We zien een liefhebbende vader die de kamer toont waar zijn dochters door granaten in stukken werden gereten en hij hun hersens tegen het plafond zag gespat. Iemand die ondanks zijn eigen lijden de empathie met de ander niet heeft verloren. Iemand die zijn boosheid over het onrecht dat hem is overkomen nooit laat verworden tot een generieke afwijzing van een volk. Maar bij de aftiteling bekroop mij als kijker de twijfel of zijn boodschap bestand zou zijn tegen het voortgaande lijden. Als post scriptum stond daar dat Abuelaish inmiddels 22 doden in zijn familie te betreuren had. De nazit van de documentaire was een regelrechte koude douche. Het dodental in de familie van Abuelaish bleek tot boven de 50 te zijn opgelopen, en loopt nog steeds op. Zoals gebruikelijk bij Movies that Matter waren er deskundigen die na de vertoning van de documentaire vragen uit het publiek beantwoordden. Een van hen was afkomstig van de organisatie Boycot, Desinvesteren en Sancties. Hij beet de spits af met een betoog over de medeplichtigheid van het Westen aan de genocide en hoe alle banden met Israël verbroken moeten worden. De eerste vraag uit het publiek – ‘Is er haat in uw organisatie?’ –

bracht hem van zijn stuk. De andere deskundige, een voormalige ambtenaar uit de Nederlandse diplomatieke dienst die uit protest tegen het regeringsbeleid na 7 oktober 2023 ontslag had genomen, antwoordde daarom in zijn plaats verdedigend: ‘De Palestijnen hebben recht op haat’. Vervolgens vertelde deze ex-diplomaat hoe Israëliërs worden gehersenspoeld dat alle Palestijnen terroristen zijn. Naast mij hoorde ik fluisteren dat ook Hamas aan hersenspoelen doet, maar de sfeer was er niet naar om deze relativerende opmerking hardop te maken. Het deed denken aan patriotic silence.

De dagen erna bleef de vraag door mijn hoofd spelen of dokter Abuelaish nog wél achter zijn boodschap stond. Lukte het hem – nu hij niet alleen drie dochters verloren had, maar een veelvoud aan familieleden – nog steeds om niet te haten? Ik sprak hem aan de telefoon. Eerlijk gezegd klonk hij eerder vastbesloten dan hoopvol: ‘Haat is een ziekte. Ik zal nooit ziek worden. Haat is een nederlaag, een nederlaag van de geest. Ik zal nooit opgeven en blijven opkomen voor gerechtigheid’.⁴ Aan het eind van ons gesprek vroeg hij mij met klem om te schrijven dat Nederland geen onderdelen voor F-16’s aan Israël moet leveren. Dat is voer voor een andere column. Deze column zou ik graag hoopvol willen afsluiten, maar ik vrees dat in het huidige Israëlische klimaat Shlomi Eldar de telefoon niet zou opnemen. ■

- 1 Zie: <https://cpj.org/full-coverage-israel-gaza-war/>. Geraadpleegd op 4 november 2024.
- 2 *Manchester Guardian*, 7 oktober 1899. Geciteerd in: Mark Hampton, ‘The press, patriotism, and public discussion. C.P. Scott, the *Manchester Guardian*, and the Boer War, 1899-1902’, *The Historical Journal* 44, 1 (2001) 177-197, p. 194.
- 3 Izzeldin Abuelaish, *I Shall Not Hate* (Londen, Bloomsbury, 2011) 179.
- 4 Telefoongesprek met Izzeldin Abuelaish, 23 oktober 2024.

Oorlog en civiel recht gaan niet goed samen

P.K. Smit, brigade-generaal der Genie b.d.

Serviërs vermoorden meer dan zeventuizend moslims in het operatiegebied van UNPROFOR waarin ook een Nederlands bataljon actief is, maar de Nederlandse Staat moet aan een aantal nabestaanden een schadevergoeding betalen. Islamitische Staat verzamelt grote partijen explosieven rond een bommenfabriek in een bewoond gebied, maar omdat een Nederlandse vlieger met een bom die fabriek uitschakelt, moet de Nederlandse Staat zich verweren tegen een schadeclaim van een aantal (nabestaanden) van de vele slachtoffers. En recent vond de rechtbank Den Haag dat de Staat een schadevergoeding moet betalen aan een aantal slachtoffers van een bombardement uitgevoerd tijdens de slag om Chora (Afghanistan) in opdracht van C-Taskforce Uruzgan.

Zijn die vonnissen een probleem? Naar mijn opvatting wel. Voor een gewapend conflict geldt het oorlogsrecht.¹ Dat is niet alleen bedoeld om het leed voor niet-combattanten in een gewapend conflict zoveel mogelijk te beperken, maar beschermt ook de militairen zelf. Zij mogen reglementair geweld uitoefenen mits zij zich houden aan het oorlogsrecht. In dat recht wordt rekening gehouden met de omstandigheden waaronder militairen zich genoodzaakt zien dat geweld uit te oefenen. Zo krijgen militairen te maken met tegenstanders die zelf ook uit zijn op het aanbrengen van (letale) schade en die zich vaak niet als zodanig laten herkennen. Die tegenstanders staan bovendien niet onder bevel. De gevolgen zijn onder meer tijdsdruk en grote onzekerheid bij

de besluitvorming, grote risico's voor de eigen troepen en zelden vooraf een duidelijk beeld van de mogelijke effecten.

Daarom wordt bij onderzoek naar mogelijke schendingen van het oorlogsrecht vooral gepoogd een antwoord te geven op de vraag of het besluit tot actie op basis van de bekende feiten en de reële veronderstellingen kon worden genomen. Daarnaast geldt het beginsel van proportionaliteit: woog het belang van de opdracht op tegen de voorziene gevolgen? Ten slotte is van belang dat het aan het Openbaar Ministerie is vermoede schendingen van het oorlogsrecht aan een strafrechter voor te leggen. Op het OM rust de bewijslast, een verdachte hoeft niet mee te werken aan zijn eigen veroordeling.

In civielrechtelijke procedures staan de verantwoordelijken voor het militair handelen in oorlogstijd op meerdere punten op achterstand. In de civielrechtelijke procedures stonden² slechts twee civiele rechtspersonen (de Nederlandse Staat trad in alle genoemde gevallen op als civiele rechtspersoon) tegenover elkaar. Een of meer andere partijen die ook geweld uitoefenden of daarmee dreigden (Serviërs, Taliban, IS) waren niet beschikbaar voor het afleggen van verklaringen. Hun invloed moest dus door de beide partijen in geding worden ingeschat met uiteraard een verschillende uitkomst als resultaat. Voor een beoordeling van die tegenstrijdige opvattingen is strikt genomen neutrale, professionele deskundigheid nodig. Hoe een rechter uit de groep 'Handel' daarover kon beschikken, weet ik niet.

Een tweede achterstelling is de omkering van de bewijslast. Het is aan de gedaagde aan te tonen dat de schade aan de partij die letselschade eist (zoveel mogelijk) vermeden had kunnen worden. Een laatste element dat ik hier wil noemen is dat

1 Formeel gaat het om Internationaal Humanitair Recht (IHR), maar omdat het over oorlogshandelingen gaat gebruik ik de term oorlogsrecht.

2 Eén zaak is nog niet afgerond, maar voor het gemak wordt steeds in de verleden tijd gesproken.

de hele procedure gaat over het ene element waarvoor een schadevergoeding wordt geëist: was die actie volgens de regels van het oorlogsrecht? De context van de gehele operatie – wat zou de invloed op de operatie kunnen zijn geweest als dat deel van de operatie niet was uitgevoerd? – verdwijnt dan naar de achtergrond.

De bewijslast rustte in deze civiele zaken dus bij de Nederlandse Staat, maar het waren wel de handelingen van de betrokken Nederlandse militairen die werden beoordeeld en die zo in de beeldvorming werden beschuldigd van het plegen van een of meer schendingen van het oorlogsrecht. De suggestie van oorlogsmisdaden wordt vaak versterkt door media en politiek. De rechter in de zaak-Chora schetste dit probleem als volgt: 'Afgezien van het feit dat veronachtzaming van het IHR niet zonder meer tot een dergelijk misdrijf leidt en een dergelijk oordeel bovendien niet aan de civiele rechter is, is belangrijk te benadrukken dat de rechtbank niet heeft vastgesteld dat de quala [ommuurd wooncomplex] geen militair doel was en dat er ten tijde van het bombardement op quala 4131 onvoldoende gegevens waren op grond waarvan een reasonable commander deze quala als militair doel zou mogen aanmerken'.³

Je hoeft geen menswetenschapper te zijn om in te kunnen zien dat dit diepe sporen nalaat bij de betrokken militairen. Het wordt in alle gevallen ervaren als een onterechte schending van hun personele en professionele integriteit. Dutchbat kan daarover meepraten.

In Nederland blijkt een situatie te zijn ontstaan waarin handelingen door militairen in een gewapend conflict waarbij personen schade oplopen, door een civiele rechter worden beoordeeld. En kennelijk moet de Nederlandse Staat zich in die gevallen altijd verweren. De invulling van de aansprakelijkheidsketen is hier debet aan. Niet de geldende bevelsverhoudingen, maar het feit dat Nederlandse militairen betrokken waren, blijkt steeds de bepalende factor. Zo constateerde de rechter in de zaak-Chora: 'Dat het bombardement dat in deze zaak ter beoordeling ligt aan de Staat kan worden toegerekend, is tussen partijen niet in geschil'.⁴ De militaire bevelsverhoudingen – voor

commandanten essentieel – worden in deze zaken dus volkomen genegeerd.

Kan dat ook anders? Ik ben van mening dat een minister die besluit tot inzet van Nederlandse militairen en ze bij hun inzet toevertrouwt aan een internationale organisatie veel meer moet doen om die militairen te vrijwaren van gerechtelijke procedures door slachtoffers die een Nederlandse advocaat kunnen vinden. Een belangrijke maatregel lijkt mij de opname van een bepaling, mogelijk in het Burgerlijk Wetboek, dat een civielrechtelijke beoordeling van schadeaansprakelijkheid in een gewapend conflict pas aan de orde kan zijn als een eventuele rechtelijke toetsing aan het oorlogsrecht tot een schuldigverklaring heeft geleid. Levert dat meer persoonlijk risico op voor betrokken militairen? Dat lijkt niet het geval. In alle genoemde zaken oordeelde het Openbaar Ministerie dat er geen aanleiding was voor een strafrechtelijke procedure.

Daarnaast zou in dit soort zaken de formeel bepaalde bevelsverhouding het uitgangspunt moeten vormen. Vage termen als *effective control* voegen in dit verband niets toe. Wie oefent bijvoorbeeld *effective control* uit over een onverhoopt geïsoleerde eenheid?

Mijn betoog is er niet op gericht personen die schade hebben geleden in hun sop te laten gaar koken. Mij dunkt dat de regering van de landen waar Nederlandse militairen zijn ingezet als eerste verantwoordelijk zijn voor hun eigen burgers. Ik kan me wel voorstellen dat de Nederlandse Staat uit een politiek verantwoordelijkheidsbesef de betrokken regering daarin bijstaat. Maar civiele aansprakelijkheidsprocedures horen in oorlogssituaties niet thuis. ■

3 Zie: ECLI:NL:RBDHA:2022:12424 (www.rechtspraak.nl, 23 november 2022).

4 Idem.

In de loopgraven met Ray en Romy

Jaus Müller

Als zijn generatie in oorlog raakt, heeft cabaretier Peter Pannekoek (38) weinig fiducia in een goede afloop: 'We zouden ook te laat komen op het slagveld: 'Ja, ik kon mijn tank nergens parkeren'. Het kompas heeft geen Google Maps. Met mijn generatie zouden we nooit de invasie van Normandië hebben gehad: wij zouden nooit uitkomen met de Datum-prikker'. Zo grapt Pannekoek in zijn onvolprezen voorstelling *DNA*, begin november uitgezonden.¹

Wie regelmatig televisie kijkt krijgt inderdaad geen al te beste indruk van de zelfredzaamheid van deze generatie, mocht ook Nederland in een conflict geraken waarbij we de samenleving moeten mobiliseren. Een tragisch-hilarisch dieptepunt zag ik bij SBS6, in het dating-programma *Lang Leve de Liefde*. Een jongeman (Ray) en een jongedame (Romy) raken in gesprek, waarbij ze op enig moment de wonderlijke wereld van het fenomeen kompasoriëntatie proberen te ontrafelen. In dit fragment kijkt Ray naar een willekeurig punt recht voor zich uit en legt aan Romy uit hoe de kompasroos functioneert, althans volgens hem. Voor hem ligt het noorden, zegt hij stellig. 'Maar', zegt hij terwijl hij zich 180 graden draait, 'als je andersom staat, is dat toch ook noord?!' (Waarbij hij opnieuw recht vooruit wijst). Romy weet het ook niet en giechelt maar wat, terwijl Ray zijn betoog

vervolgt: 'Noord is toch altijd dat wat voor je ligt?', zegt hij, terwijl er toch wel wat vertwijfeling in zijn analyse doorklinkt. Gelukkig denkt Romy wél te weten hoe je je kunt oriënteren op het noorden: 'Volgens mij is het hoe de wolken gaan.'²

Ik moet toegeven: het is niet altijd de bloem der natie die in dit SBS6-programma op zoek gaat naar 'de ware', maar het hier tentoongespreide gebrek aan basaal oriëntatievermogen is toch wel heel zorgwekkend. Op zich is deze kennislacune geen probleem in tijden van eeuwige vrede, maar de vraag is hoe lang die nog voortduurt, en of we als samenleving klaar zijn voor de omschakeling naar een minder florissante veiligheidssituatie.

Dat is bepaald geen theoretisch vraagstuk. Kijk naar Oekraïne. Toen de Russen binnenvielen in februari 2022 wist een opvallend goedgetrainde en gemotiveerde Oekraïense krijgsmacht de invasie een halt toe te roepen. In de maanden erna leidde het voortdurende gevecht bij de Oekraïense krijgsmacht helaas tot grote verliezen (hoewel die bij de Russen nog groter waren). Oekraïne verliezen werden toen nog aangevuld door gemotiveerde, fitte mannen en vrouwen die zich vrijwillig aanmeldden om het leger in te gaan, boos als ze waren door wat hun land werd aangedaan. Maar

inmiddels is de situatie een stuk grimmiger. Het Oekraïense leger ziet er eind 2024 totaal anders uit dan begin 2022: het gestaalde beroepskader is zwaar gesleten. De vrijwilligers die zich daarna aanmeldden, zijn inmiddels ook gesneuveld of uitgeput. Wat rest is een leger dat steeds meer put uit de Oekraïense burgersamenleving: president Zelensky roept nog eens 160.000 dienstplichtigen op, berichtte de *Kyiv Times* eind oktober.³ Die komen boven op de al ruim een miljoen dienstplichtigen. Hoe langer de oorlog duurt, hoe moeilijker het wordt om in Oekraïne nog geschikte mensen te vinden die maandenlang standhouden in de loopgraven van de Donbas. De demografische situatie helpt ook al niet. De Oekraïense bevolking kromp van 52 miljoen inwoners in 1993 naar 37 miljoen in 2023.⁴ Het gevolg: steeds vaker dienen oudere, niet per se voor frontdienst geschikte mannen in de loopgraven. Zij die enkele maanden geleden nog een baantje hadden in een supermarkt in Kiev, staan nu met een wapen in de hand de Russen tegen te houden.

Dit stemt ook tot nadenken voor ons in Nederland. De toestand in Oekraïne laat zien dat de veiligheid van een land niet enkel en alleen aankomt op beroepsmilitairen in een krijgsmacht, maar uiteindelijk een taak wordt van de hele samenleving. Het land dat het snelst omschakelt van vrede naar oorlog en daarmee de samenleving weet te betrekken en te mobiliseren, heeft een grote voorsprong. De weerbaarheid van de hele Nederlandse samenleving moet daarom worden vergroot, zo kregen minister Ruben Brekelmans en staatssecretaris Gijs Tuinman bij hun aantreden deze zomer te horen van de hoogste ambtenaar bij Defensie, secretaris-generaal Maarten Schurink. In het *Introductiedossier Defensie*, bedoeld voor de kersverse bewindspersonen, schreef Schurink: 'Een weerbare samenleving heeft namelijk een afschrikwekkende werking. Momenteel is deze weerbaarheid niet toereikend. Er wordt te veel geleund op de overheid voor het leveren van veiligheid, en er is te weinig verantwoordelijkheidsgevoel onder burgers. De samenleving moet gaan beseffen dat de dreiging van een militair conflict reëel is en dat ook zij een rol te spelen hebben om hierop voorbereid te zijn'.⁵

Vergelijkbare geluiden zijn te horen bij de NCTV, de Nationaal Coördinator Terrorisme en Veiligheid, onder leiding van Pieter-Jaap Aalbersberg. Begin dit jaar hield de NCTV voor het eerst een congres 'Nationale Veiligheid'. Aalbersberg zei daar: 'Nationale veiligheid is persoonlijke veiligheid. Iedereen heeft een rol te vervullen in het beschermen van onze nationale veiligheidsbelangen. De stap die we moeten zetten met elkaar is fors. Het eerlijke verhaal is: wat er ook op ons afkomt, we zijn er niet klaar voor. We zijn niet voldoende voorbereid, we zijn niet voldoende weerbaar – als overheid niet, als samenleving niet'.⁶ Ook niet echt hoopgevende woorden.

Mocht Nederland in een grootschalig conflict belanden, dan beschikken ook wij in eerste instantie over een beroepsleger, waar na decennia van bezuinigingen gelukkig eindelijk weer eens in wordt geïnvesteerd. Maar laten we eerlijk zijn: mocht het écht oorlog worden en Nederland moet deelnemen in een grootschalig gewapend conflict, dan zijn ook onze 42.000 beroepsmilitairen snel 'op'. Dan zal ook Nederland uit een ander vaatje moeten tappen. Dan komen we toch uit bij de te laat komende generatiegenoten van Peter Pannekoek en – laten we hopen dat het nooit zover komt – Ray en Romy, die in de loopgraven verdwaasd opkijken naar de voorbijtrekkende wolken om te zien waar het noorden is. ■

- 1 Zie: <https://np0.nl/start/serie/peter-pannekoek/seizoen-1/peter-pannekoek-dna-afspelen>.
- 2 Betreffende fragment uit *Lang Leve de Liefde* is terug te zien via: <https://www.skoftenet.skft/3824689/romy-en-jay-hebben-geen-idee-noord-oost-west-zuid-dat-ligt-aan-hoe-de-wolken-gaan>.
- 3 Zie: <https://kyivindependent.com/160-000-people-planned-to-be-drafted-into-ukrainian-forces-nsdc-secretary-says/>.
- 4 Zie: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-population-has-fallen-by-10-million-since-russias-invasion-un-says-2024-10-22/>.
- 5 Introductiedossier bewindspersonen ministerie van Defensie, 2 juli 2024. Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/richtlijnen/2024/07/02/introductiedossier-bewindspersonen-ministerie-van-defensie#:~:text=Introductiedossier%20om%20aangetreden%20ministers%20en,en%20achtergrondinformatie%20over%20het%20ministerie>.
- 6 'NCTV roept op tot meer civiele weerbaarheid op eerste Congres Nationale Veiligheid', 26 januari 2024. Zie: <https://www.nctv.nl/actueel/nieuws/2024/01/26/nctv-roept-op-tot-meer-civiele-weerbaarheid-op-eerste-congres-nationale-veiligheid>.

Hell, No, We Didn't Go!

Firsthand Accounts of Vietnam War Protest and Resistance

Door Eli Greenbaum

Lawrence (University Press of Kansas) 2024

272 blz.

ISBN 9780700636303

€ 32,-

Het zijn iconische beelden, de foto's uit de periode rond 1970 waarop Amerikaanse dienstplichtigen massaal en in het openbaar hun oproepkaart verbranden. Ze deden dat om hun ongenoegen te uiten over de steeds nauwere Amerikaanse betrokkenheid bij de oorlog in Vietnam. 'I didn't understand why the United States was in Vietnam. It didn't seem to be our war', zo verwoordt onderzoeker, schrijver en zelf dienstweigeraar Eli Greenbaum het kernachtig in zijn in mei verschenen studie *Hell, No, We Didn't Go!*, een parafrase op de toenmalige strijdkreet van de dienstweigeraars 'Hell, no, we won't go!' (blz. 3). Iconische beelden, en het is dus niet toevallig dat een dergelijke foto de omslag siert van deze studie.

Vrijwillig

In totaal ging het in de VS in de jaren tussen 1961 en 1975 over ongeveer 300.000 weigeraars, van wie er circa 100.000 deserteerden na hun opkomst. Van deze groep werden er 8700 veroordeeld en daarvan kregen er 3300 een gevangenisstraf opgelegd. Deze aantallen bleven relatief laag als gevolg van amnestieprogramma's die de Amerikaanse presidenten

Gerald Ford en Jimmy Carter uitvoerden (blz. 6). Overigens – en misschien in tegenstelling tot wat regelmatig wordt gedacht – ging het overgrote deel van de circa 2,6 miljoen ingezette Amerikaanse militairen vrijwillig naar Zuidoost-Azië. Met name kansarme jongens zagen het vervullen van hun dienstplicht namelijk als een mogelijke opstap naar een beter maatschappelijk bestaan.

Greenbaums boek is opgebouwd aan de hand van ooggetuigenverslagen van mensen die niet zomaar meegingen in het dienstplichtsysteem. Opvallend daarbij is dat zij zichzelf niet in de eerste plaats zien als pacifist of ontduiker van de dienstplicht, maar eerst en vooral als tegenstander van de Vietnamoorlog: 'Many of us would not have hesitated to enlist during World War II or to step up if the Vietnam escapade were a genuine threat to the United States' (blz. 67). Zo'n dubbel gevoel kenmerkt veel weigeraars ook op een andere manier: ze zijn blij dat ze zelf de dans zijn ontsprongen, maar voelen zich wel schuldig dat anderen vervolgens hun plaats moeten innemen (blz. 110). Verhelderend zijn de eerste hoofdstukken, waarin

de auteur schetst hoe de Verenigde Staten steeds verder verwickeld raakten in een uiterst complexe politieke en militaire situatie in Zuidoost-Azië, hoe toenmalig student Greenbaum een afkeer ontwikkelt tegen een oorlog waarvan hij net als zoveel anderen de relevantie niet inziet, en hoe de rekrutering van dienstplichtigen plaatsvond.

Selective Service

De rekrutering verliep via het zogeheten Selective Service System, dat er voor moest zorgen dat de dienstplichtlast eerlijk verdeeld zou worden over de verschillende sociaaleconomische groepen mannelijke Amerikanen. Maar in de praktijk kwam daar niet veel van terecht. Berucht zijn in dit verband de namen van de latere presidenten George W. Bush, Bill Clinton en Donald Trump, die met behulp van hun netwerk en/of financiële middelen uitzending wisten te voorkomen. En zo waren er binnen de *upper class* veel meer, waardoor de last van de dienstplicht uiteindelijk werd afgewenteld op vooral de *lower middle class* en niet in de laatste plaats het zwarte deel daarvan. Om na alle weigeringen en vrijstellingen toch de benodigde aantallen te halen, werden vervolgens ook de fysieke en intellectuele eisen naar beneden bijgesteld, met als bijkomend gevolg dat van deze groep minder gekwalificeerde militairen een bovengemiddeld percentage zou omkomen. Het systeem riep grote weerstanden op, niet alleen bij dienstplichtige jongens. Zo was er de actiegroep Women Against Daddy Warbucks, die na inbraken in dienstplichtcentra vele duizenden dossiers van goedgekeurde dienstplichtigen vernietigde, waardoor het Selective Service System ernstig

ontregeld raakte. Groepen GV'rs deden hetzelfde.

Verzinnen en vluchten

Er werd een veelheid aan al dan niet verzonden argumenten opgevoerd om ongeschiktheid voor het militaire bestaan aan te tonen. De bekendste daarvan zijn medische ongeschiktheidsverklaringen van gelijkgezinde en/of bevriende artsen, homoseksualiteit, drugsverslaving, onmisbaar gezinshoofd en de meest gebruikte: platvoeten. Tijdens de Vietnamperiode steeg het aantal gewetensbezwaarden explosief. Sommigen van hen kwamen overigens wel in dienst, maar dan in non-combattante functies zoals ziekenverpleger. Vermeldenswaardig zijn twee van hen die in 1969 bij de uitoefening van hun functie in een combat zone sneuvelden en vervolgens voor hun heroïsche optreden werden onderscheiden met de Medal of Honor (blz. 124). Voor wie eenmaal toch was goedgekeurd resteerde nog een flink aantal vluchtwegen, zoals trouwen, (voor wie connecties had) dienstnemen in de National Guard, vrijwillig dienstnemen bij een minder gevaarlijk krijgsmachtdeel als de marine, of vluchten naar Canada. Dat laatste deden, afhankelijk van de geraad-

pleegde bron, tussen de 20.000 en 100.000 jonge en doorgaans hoogopgeleide Amerikanen. Juist vanwege hun opleiding waren zij een waardevolle toevoeging aan het Canadese arbeidspotentieel en niet zelden bleven ze, ook na de amnestieregelingen, in Canada wonen (blz. 157).

Oordeel

Het boek is goed geschreven, gedetailleerd en geeft een regelmatig indringend inzicht in de vaak heel verschillende motieven van de weigeraars. Via hun opvattingen wordt ook veel duidelijk over de politieke, culturele en militaire situatie ten tijde van de Vietnamoorlog. Misschien is daarmee ook wel het voornaamste kritiekpunt genoemd. Het had namelijk allemaal wel iets puntiger en compacter gekund. Dat zal waarschijnlijk niet het oordeel zijn van de Amerikaanse generatie die zelf deel uitmaakte van de hele Hell, no-geschiedenis, waaronder natuurlijk in de eerste plaats Eli Greenbaum zelf, maar wel voor de historisch geïnteresseerden die zich bij het zien van de betreffende foto's vijftig jaar na dato nog altijd verbazen over die massale en openbare verbrandingen van oproepkaarten rond 1970, en die

nieuwsgierig zijn naar de beweegredenen daarachter.

De oorlog in Vietnam heeft de Verenigde Staten op allerlei manieren tot op het bot verdeeld, en de gevolgen ervan zijn in velerlei opzicht tot op de dag van vandaag voelbaar in de Amerikaanse samenleving. Die gevolgen gelden natuurlijk in de eerste plaats voor de relaties van de ruim 58.000 Amerikaanse militairen die omkwamen in Zuidoost-Azië. Ze gelden ook voor de veel grotere groep veteranen die lichamelijk of geestelijk beschadigd terugkwam, waarbij die last uiteindelijk in een groot aantal gevallen sterker bleek dan zichzelf. Maar in meer gevallen dan gedacht werkt de oorlog van ruim vijftig jaar geleden ook nu nog door in de levens van hen die helemaal niet gingen. Dan gaat het bijvoorbeeld om diegenen die als weigeraar wel hebben meegewerkt aan Greenbaums uitvoerige, maar ook indringende studie, en die dat alleen anoniem wilden doen – bang als ze zijn dat hun weigering van toen nog steeds repercussies zal hebben in de Amerikaanse samenleving anno 2024. ■

Jan Schoeman

Schrijft u een gastcolumn in de *Militaire Spectator*?

De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog.

U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

Snauw: 'Gfajt!'

Bewegend leren is gezond en bevordert leerresultaten. Onlangs toonde een pilot op een basisschool aan dat meer bewegen leidt tot betere prestaties bij rekenoefeningen. De krijgsmacht zag dit verband tussen bewegen en cognitieve vooruitgang al veel eerder. In 1901 hield Van Aken een uitgebreide verhandeling in de *Militaire Spectator* over de 'waarde van lichaamsoefeningen'.¹ Bewegingsoefeningen maken volgens de auteur het zenuwstelsel sneller en efficiënter, waarmee lichamelijke

oefening ook zou bijdragen aan hogere opmerkzaamheid en handelingssnelheid – cruciaal voor militairen. Hoe dat volgens Van Aken in zijn werk gaat? 'Ik zal daartoe in beknopten vorm een verklaring trachten te geven van het totstandkomen van bewegingen en oefeningen en verder doen uitkomen *hoe* men in de school en in het leger oefenen moet om de schoone gevolgen te bereiken, die men er zich van voorstelt.'

Nederlandse matrozen te Curaçao vormen een acrobatenteam (1900)

FOTO: BEELDBANK NIM/H

¹ Van Aken, 'Eene bijdrage tot de kennis van de waarde van het oefenen', *Militaire Spectator* 70 (1901).

Leden van de adelborsten-wielerclub 'Velox', die hun heil in de stuurstang gevonden hebben (1901)

FOTO: BEELDBANK NIMH

Na een vrij uitgebreide uitleg over de werking van het zenuwstelsel en de aansturing van bewegingen benadrukt de auteur het belang van oefenen, wat nodig is als men het 'lichaam tot in hoogen graad bruikbaar wil maken.' Om complexe handelingen onder de knie te krijgen moet men spiergeheugen opbouwen, zodat reflexen en 'bijbewegingen' die de oefening bemoeilijken worden onderdrukt: 'De groote hoeveelheid hersen- en spierarbeid, die tot het aanleeren eener bepaalde oefening vaak vereischt wordt, blijkt bij den zondagsruiter, wiens bovenmenselijke pogingen om een goed figuur te slaan hem een zweetbad doen nemen; uit de krampachtige wijze waarop de beginnende fietser tevergeefs zijn heil in de stuurstang zoekt; uit de hoogroode kleur der jonge dame, die op 20-jarigen leeftijd nog schaatsen wil leeren rijden.'

Dan de militaire praktijk. Voor instructeurs was het belangrijk te beseffen dat het 'overleg', de tijd tussen bevel en uitvoering, afhankelijk van geoefendheid en aard van de oefening tot nul kon worden teruggebracht. Dat is belangrijk, want daardoor 'voorkomt men gedachteloosheid

en ontwikkelt men tegenwoordigheid van geest en slagvaardigheid.' Van Aken geeft als voorbeeld een klas die is aangetreden en in ruststand klaarstaat om met oefenen te beginnen. 'Het heeft dan volstrekt geen zin om te bevelen: "Geeeeeeefft – acht!" omdat er toch niets anders verwacht wordt. Beter is het reeds als de onderwijzer beveelt: "Geef – ajt!" en nog beter als hij een snauw geeft, die ongeveer als "Gfajt!" klinkt.' Uiteindelijk ligt de waarde hiervan 'in den schok, die men aan het lichaam van den leerling geeft, welke hem tot een plotseling laden en spannen van al zijn geest- en lichaamskrachten dwingt.'

Niet iedereen was het met Van Aken eens. In zijn beschouwing trok hij van leer tegen de 'kamergeleerden' die lichamelijke oefening het liefst buiten de school hielden en voor optimale prestaties volledige rust propageerden na geestelijke inspanning. Van Akens anekdotisch bewijs voor het tegendeel: 'Wanneer men slechts éénmaal een school heeft zien uitgaan, dan wordt die rust- en beddentheorie met geweld omvergeworpen door de kreten der joelende kinderschaar, die met luid geschreeuw, geloop

en gevecht hun tijdelijke vrijheid vieren en zich in korten tijd trachten schadeloos te stellen voor de hun afgedwongen langdurige kalmte.'

Na geestelijke inspanning is bewegen pure noodzaak voor deze schoolkinderen, aldus Van Aken, want 'Niet aan een voortzetting dier rust

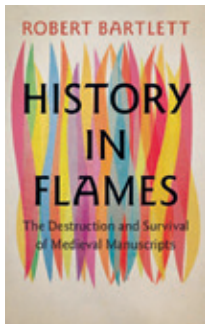
of aan een nog verhoogden vorm daarvan hebben zij behoefte, doch wel aan eene den bloedsomloop en de ademhaling krachtig activeerende, het geheele organisme verfrissende, algemeene lichamelijke inspanning.' En waarom zou dat niet gelden voor volwassenen? ■

Mariniers volgen een cursus aerobics (1990)

FOTO BEELDBANK NIMH

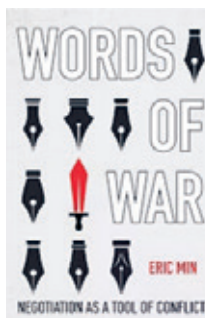
SIGNALERINGEN

History in Flames

The Destruction and Survival of Medieval Manuscripts
Door Robert Bartlett
Cambridge (Cambridge University Press)
2024
248 blz.
ISBN 9781009457156
€ 24,-

Geschreven bronnen zijn een venster op geschiedenis en cultuur en belangrijke (internationale) afspraken zijn er in vastgelegd. Ze kunnen echter ook kwetsbaar zijn. In *History in Flames* beschrijft Robert Bartlett hoe middeleeuwse bibliotheken en archieven in latere oorlogen werden vernietigd. Bartlett analyseert de politieke en militaire omstandigheden die aan vernietiging voorafgingen en behandelt onder meer de Frans-Pruisische Oorlog, de Ierse Burgeroorlog en de Tweede Wereldoorlog. Bartlett merkt op dat nationalisme vaak een drijfveer is geweest voor het aanleggen van 'nationale' bibliotheken en archieven, die een primair doelwit kunnen zijn voor een vijand die de cultuur van een land wil wegvagen.

Words of War

Negotiations as a Tool of Conflict
Door Eric Min
Ithaca (Cornell University Press) 2025
294 blz.
ISBN 9781501779220
€ 41,-

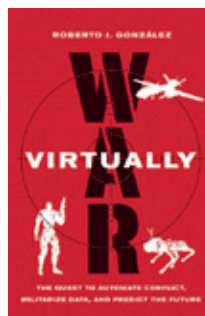
Tweederde van de interstatelijke oorlogen in de afgelopen twee eeuwen eindigde door een akkoord waaraan onderhandelingen voorafgingen. Op welk moment, waarom en met welke middelen besloten staten de diplomatieke weg te zoeken? Die vragen stelt Eric Min in *Words of War*. Volgens Min bestaat ten onrechte het beeld dat onderhandelingen slechts *peacemaking tools* zijn: het is juist een belangrijk strategisch middel dat staten ook de mogelijkheid kan bieden het verloop van de oorlog te sturen en die te winnen. Min zegt dat druk van buitenaf vaak een trigger tot onderhandelingen is, maar dat die 'insincere' zullen zijn als er geen duidelijkheid is op het slagveld.

Who Will Defend Europe?

An Awakened Russia and a Sleeping Continent
Door Keir Giles
Londen (Hurst) 2024
280 blz.
ISBN 9781911723486
€ 24,-

Rusland wil zijn tentakels verder uitbreiden en na Oekraïne op termijn West-Europa aanvallen. Is Europa, waar krijgsmachten zich aan het herstellen zijn na tientallen jaren van bezuinigingen, daar op tijd klaar voor? Over die kwestie buigt Keir Giles zich in *Who Will Defend Europe?* Giles, directeur van het Conflict Studies Research Centre en commentator bij de *BBC*, schetst een scenario waarin Moskou verder in zijn strijdkrachten investeert en Europa *outsourcing* heeft bedreven wat betreft defensie. Door te veel op Amerika te vertrouwen heeft Europa, ongeacht de uitslag van de presidentsverkiezing in de VS, ook de eigen defensie-industrie verwaarloosd, oordeelt Giles.

War Virtually

The Quest to Automate Conflict, Militarize Data, and Predict the Future
Door Roberto J. Gonzalez
Berkeley (University of California Press)
2024
270 blz.
ISBN 9780520402171
€ 28,-

Roberto J. Gonzalez, hoogleraar culturele antropologie aan San José State University, onderzoekt in *War Virtually* hoe Amerikaanse wetenschappers en programmeurs werken aan de snelle ontwikkeling van *data-driven technologies* voor het voeren van virtuele oorlogen. Zijn 'efficiëntere' en 'minder dodelijke' oorlogen werkelijk mogelijk door het gebruik van autonome wapens, robotsystemen en voorspellende software? Gonzalez vindt een kritische houding gerechtvaardigd en wijst op de nauwe banden die het Pentagon en Amerikaanse inlichtingendiensten intussen hebben met Big Tech-bedrijven als Google en Amazon. De auteur sluit toekomstige fusies tussen zulke bedrijven en grote spelers in de Amerikaanse defensie-industrie niet uit.

